

Minna Virtanen

**VANHEMMUUDEN UUDET
MAHDOLLISUUDET JA HAASTEET**
Sosiaalityöntekijät kuvaamassa biologista vanhemmuutta
huostaanotetun lapsen elämässä

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2020

TIIVISTELMÄ

VIRTANEN MINNA: Vanhemmuuden uudet mahdollisuudet ja haasteet. Sosiaalityöntekijät kuvaamassa biologista vanhemmuutta huostaanotetun lapsen elämässä

Pro gradu -tutkielma, 59 sivua

Tampereen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Ohjaaja: Hannele Forsberg

Marraskuu 2020

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen huostaanotettujen ja sijaishuoltoon sijoitettujen lasten ja heidän biologisten vanhempiensa välistä suhdetta. Tarkoitus on lisätä ymmärrystä vanhemmuudesta huostaanoton jälkeen. Tutkimukseni sisältää kaksi pääkysymystä. Ensimmäiseksi selvitän, minkälaisia rooleja vanhemmilla on lasten elämässä huostaanoton jälkeen. Toiseksi tutkin, miten suhteet muuttuvat asiakkuusprosessin aikana.

Tutkielman teoreettisessa viitekehyksessä määritellään aluksi huostaanotto lastensuojelun interventiona. Viitekehyksen toinen osa keskittyy määrittelemään vanhemmuutta lastensuojelun kontekstissa. Vanhemmuutta tarkastellaan lastensuojelun arvioinnin ja lapsen edun näkökulmista. Teoreettinen taustoitutus sisältää lisäksi huostaanoton jälkeisen vanhemmuuden tarkastelun. Tutkimus on laadullinen ja sen aineisto sisältää yhdeksän asiakastapausta. Aineisto on koottu haastattelemalla neljää lastensuojelun sijaishuollon sosiaalityöntekijää. Tutkimuksen aineiston analyysi toteutetaan sisällönanalyysin keinoin käyttäen avuksi teemoittelua. Analyysin apuna käytetään teoriaa, mutta analyysia ohjaava idea on aineistolähtöinen.

Tutkimukseni tulosten mukaan huostaanoton jälkeen suurin osa vanhemmista on edelleen mukana lapsen elämässä, mutta suhteet lasten ja vanhempien välillä ovat haasteellisia, moninaisia ja hauraita. Vanhemmat voivat olla mukana lapsen elämässä aktiivisina toimijoina tai passiivisina sivustaseurajina, omien voimavarojensa mukaan. Vanhemman yhteistyötaidoilla on suuri merkitys vanhemman roolin uudelleen rakentumiseen. Vanhempien ja lasten väliset suhteet kokevat monia muutoksia huostaanoton jälkeen. Muutosten seurauksena suhteet vahvistuvat, heikentyvät tai katkeavat. Muutoksia aiheuttavat pääosin vanhemman elämään liittyvät asiat, kuten päihteet ja elämänhallinnan vaikeudet.

Johtopäätöksenä on todettavissa, että vanhemmuus on merkittävä tekijä lapsen elämässä myös huostaanoton jälkeen. Tämän vuoksi vanhemmuuden tukeminen on erityisen tärkeää, vaikka lapsi ei asu vanhemman kanssa. Tulosten perusteella on pääteltävissä, että vanhemmuus muuttuu huostaanoton jälkeen kapea-alaisemmaksi, toteutuen vain jollain vanhemmuuden osa-alueella. Huostaanoton seurauksena lapsen kokeman vanhemmuuden palapeli täydentyy ja eheytyy lapsen sijaishuoltopaikan tarjoaman vanhemmuuden avulla.

Avainkäsitteet: Lastensuojelu, huostaanotto, sijaishuolto, vanhemmuus.

Tämän julkaisun alkuperä on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

ABSTRACT

Minna Virtanen: New opportunities and challenges of parenting. Social workers describing biological parenting in the life of a foster child

Master's Thesis, 59 pages

Tampere University

Faculty of Social Sciences

Supervisor: Hannele Forsberg

November 2020

In my thesis I examine a relationship between children who have been taken into custody and their biological parents. The aim of the study is to increase the understanding about parenthood after a custody. There are two main questions in my study. Firstly, I investigate what kind of roles parents have in their children's lives after children have been taken into custody. Secondly, I examine how relationships change during a client process.

In the beginning of the theoretical framework I define a custody as an intervention of the child welfare. Then I specify parenthood in the context of the child welfare. I view parenthood from the perspectives of the evaluation of the child welfare and the benefit of a child. The theoretical background also includes a review of post-custody parenting.

This qualitative study is based on nine client cases. The material has been collected by interviewing four social workers of the child welfare service. The analysis of the material of this study has been done by utilizing a themed design content analysis method. Theory is used to aid the analysis, but the idea that guides the analysis is data-driven.

According to the results of my study most of the parents still take part of their child's life after a custody but the relationships between parents and children are fragile, diverse and confrontational. Parents can be a part of a child's life as an active agent or a passive spectator depending on their own resources. The co-operation skills of a parent are significant when rebuilding a new role of a parent. The relationships between parents and children face many changes after a custody. As a consequence, these relationships become stronger, weaker or they break out. The changes are mainly caused by things related to a parent's own life like challenges in life management skills or using intoxicants.

As a conclusion it can be noted that parenthood is a significant factor in a child's life also after a custody. Because of that, it is very important to support parenthood although a child does not live with a parent anymore. According to the results it can be concluded that parenthood becomes narrower after a custody focusing only in some specific area of parenthood. A child's experience of a puzzle of parenthood reinforces and integrates as a result of a custody with a help of surrogate parenthood in a child's substitute maintenance place.

Key concepts: child welfare, a custody, substitute maintenance, parenthood

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

Sisällys

1 JOHDANTO.....	5
2 AIEMMAT TUTKIMUKSET.....	9
3 HUOSTAANOTTO LASTENSUOJELUN INTERVENTIONA	12
3.1. Huostaanoton reunaehdot	12
3.2. Lapsen etu.....	13
4 VANHEMMUUS INSTITUTIONAALISEN ARVIOINNIN KOHTEENA	15
4.1. Vanhemmuus lapsen edun näkökulmasta	15
4.2. Vanhemmuuden arviointi lastensuojelussa.....	17
4.2.1. Vanhemmuuden roolikartta.....	19
4.3. Huostaanoton jälkeinen vanhemmuus.....	21
4.3.1. Vanhemmuus ja huostaanotto osana elämäkulkua	24
4.3.2. Haavoittunut vanhemmuus	25
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	27
5.1. Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen lähtökohdat.....	27
5.2. Tutkimusaineisto.....	28
5.3. Analyysimenetelmänä sisällönanalyysi.....	29
5.4. Tutkimuksen luotettavuuden ja eettisyyden arviointi.....	30
7 VANHEMMUUDEN PALAPELI.....	32
7.1. Vanhemmuuden roolit.....	33
7.1.1. Uutta roolia rakentamassa huostaanoton jälkeen.....	33
7.1.2. Vanhemmuuden monet roolit.....	36
7.2. Muutoksia ja menetyksiä vanhemman ja lapsen välisessä suhteessa	40
7.2.1. Vahvistuneet suhteet.....	41
7.2.2. Heikentyneet suhteet.....	43
7.2.3. Katkenneet suhteet.....	44
8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	48
LÄHTEET.....	55

1 JOHDANTO

Lastensuojelu on instituutio, jonka keskeisenä lähtökohtana on turvata lapsen hyvinvointi myös silloin, kun lasten biologisten vanhempien mahdollisuudet eivät ole riittäviä huolehtimaan lapsen kasvusta ja kehityksestä (Laakso 2019, 11). Vanhemmuus eletään todeksi lasten ja nuorten ainutkertaisessa, jokapäiväisessä arjessa. Tämän vuoksi kysymys vanhempien ja lasten välisten suhteiden laadusta ja riittävydestä on aina ajankohtainen ja tärkeä. Vanhemmuuteen liittyy paljon vaikeuksia, ilojen lisäksi. Vaikeuksiin puuttuminen vaihtelee perhesuhteisiin ja kasvatamiseen liittyvien odotusten ja normien mukaan. Tasaisin väliajoin on pysähdyttävä miettimään, millä tavoilla ja keinoilla vanhemmuussuhteita ohjataan ja valvotaan, sekä millä ehdoilla ja oikeutuksella niihin puututaan. On nähtävissä, että vanhemmuuteen liittyviä puutteita, kuten heikkouksia ja keskeneräisyyttä, on vaikea yhteiskunnassamme hyväksyä. Perheiden hyvinvoinnin näkökulmasta olisi tärkeää, että pyrkisimme hyväksymään monenlaista vanhemmuutta mutta samanaikaisesti pitäisimme huolen siitä, ettei hyväksymisen seurauksena tilanne johtaisi lasten ja nuorten vahingoittumiseen. (Pösö 2006, 98.) Näiden ajatusten siivittämänä lähdin taitamaan matkaa vanhemmuuden palapeliin.

Yhteiskunnan murrokset näkyvät lastensuojelussa kasvavina asiakasmäärinä. Lastensuojelun asiakkuus kohdistuu pieneen väestönosaan, joka sisältää kuitenkin laajan kirjon erilaisia elämisen pulmia, joiden ydin näyttäisi olevan usein lasten ja vanhempien välisessä suhteessa. (Bardy & Känkänen 2005, 178–179.) Vanhemman ja lapsen välisen suhteen tarkastelu on siis oleellinen osa lastensuojelutyötä. Tämän suhteen tulisi olla sellainen, joka tarjoaa lapselle hyvät mahdollisuudet kasvaa ja kehittyä elämässään haluamaansa suuntaan. Ajattelen vanhemman ja lapsen välistä suhdetta jollain tavalla salaisuutena, jonka aukeaminen vaatii ulkopuoliselta herkkyttä nähdä kokonaisuuksia ja toisaalta myös pieniä yksityiskohtia. Hyvän vanhempi–lapsisuhteen syntymisessä tärkeää on vanhemman ymmärrys siitä, että lapsen tarpeet vaativat vanhemman omien tarpeiden toissijaisuutta, etenkin lapsen ensimmäisten elinvuosien aikana. Mikäli vanhemmalla on ongelmia omassa elämähallinnassaan, tällaista ymmärrystä ei välttämättä kuitenkaan synny riittävän ajoissa. Toivoisin, että vanhemman ajattelun ja ymmärryksen lisäämiseen löydettäisiin lastensuojelutyössä parempia työkaluja. Silloin vanhemman ja lapsen välisen suhteen salaisuus saataisiin näkyväksi ja sen myötä myös mahdolliseksi korjata.

Laadullisena toteutettavan tutkimukseni aihe pohjautuu omaan kiinnostukseeni ja kokemukseeni vanhemmuudesta sekä vanhemmuuden merkityksellisyydestä lapsen elämässä. Riittävän hyvä vanhemmuus vaatii aikuisilta psyykkistä kasvua siihen vastuuseen ja kasvatukselliseen työhön, jota vanhemmuus vaatii. Aiheen valintaan minut johdatti kiinnostukseni vanhemmuutta kohtaan myös ammatillisen kokemuksen pohjalta. Tein kandidaatin tutkielmani kirjallisuuskatsauksena riittävästä vanhemmuudesta lastensuojelun ja lapsen edun näkökulmasta. Tässä pro gradu -tutkielmassani minulla on mahdollisuus syventää edelleen omaa osaamistani vanhemmuudesta lastensuojelun kontekstissa. Tarkoitukseni on työskennellä tulevaisuudessakin lastensuojelun kentällä, jolloin vanhemmuuden tuntemuksesta on etua työn vaikuttavuuden näkökulmasta. Halusin ottaa vanhemmuuden tutkimukseni lähtökohdaksi äitiyden tai isyyden sijaan, koska näkemykseni mukaan on tarpeellista suunnata ajattelua siihen suuntaan, että samat määritelmät koskevat molempia vanhempia yhdessä ja erikseen. Myös kiintymyssuhdeteorian uudempien sovellusten mukaan lapsen on mahdollista muodostaa kiintymyssuhde useampaan hoi-vaajaan samanaikaisesti ja muihinkin kuin vain biologiseen äitiin (Vuori 2001, 40–41). Olen kuitenkin avoin myös äitiyden ja isyyden eroille, mikäli se tutkimuksen kuluessa näyttäytyy merkitykselliseksi.

Omien työelämähavaintojeni mukaan biologisten vanhempien rooli ja sen muutokset huostaan-otettujen lasten elämässä vaihtelee hyvin paljon tilanteen mukaan. Siihen vaikuttavat monet asiat, kuten vanhempien elämänhallintataidot, yleinen jaksaminen ja mahdollinen päihteiden käyttö. Perhehoidossa olevien lasten vanhemmuus on hyvin pitkälle riippuvainen sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien välisen yhteistyön onnistumisesta. Laitoshoidossa vanhemmuuden toteutumisessa on selkeämmät käytännöt ja vanhemmuutta tukevat rakenteet. Nekin kuitenkin vaihtelevat laitoskohtaisesti. Vanhemmuuden rooli vaihtelee olemattomasta hyvin tiiviiseen mukanaoloon lapsen elämässä. Aineistossani kaikkien lasten osalta huostaanottoon on päädytty vanhemmista johtuvista syistä. Tällä on vaikutusta siihen, millä tavalla vanhempien omat haasteet elämässä näkyvät heidän mahdollisuuksissaan olla mukana lastensa elämässä huostaanoton jälkeen. Vanhemmuus kyseenalaistetaan huostaanoton yhteydessä, jolloin vanhemmuuden identiteetti muuttuu. Vanhemmuus on jollain tavalla näkymätöntä huostaanoton jälkeen, menettää osan merkityksestään. Mitä vanhemmuudesta jää jäljelle, kun lapsi on viety pois? Tämä kysymys on noussut mieleeni monella tapaa sekä työelämässä, että tutustuessani vanhemmuutta esittelevään kirjallisuuteen. Koen myös tärkeäksi pohtia vanhemmuuden muuttumista huostaanoton jälkeen vanhempien saaman tuen näkökulmasta.

Tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä on huostaanoton jälkeinen vanhemmuus ja sen tarkastelu. Tutkimuksessani tarkastellaan huostaanoton jälkeistä vanhemmuutta sosiaalityöntekijöiden kertomana. Tarkastelen vanhemmuutta suhteessa lapseen, koska esimerkiksi Tarja Vierulan (2016, 280) tutkimuksen mukaan huostaanoton jälkeinen vanhemmuus muotoutuu uudelleen ennen kaikkea suhteessa lapseen. Tutkielmassani taustoitan aihetta tarkastelemalla huostaanottoa ja vanhemmuutta lastensuojelun kontekstissa sekä lapsen edun näkökulmasta. Tarkastelen myös sijaishuollon ja huostaanoton, vanhemmuuden ja sen osien sekä lapsen edun käsitteitä.

Vanhemmuus tutkimuskohteena on aina ajankohtainen, koska yhteiskunnan tila ja muutokset vaikuttavat myös vanhemmuuteen. Yhteiskunnan arvot heijastuvat väistämättä vanhemmuuden kokemukseen. Julkisessa keskustelussa pintaan nousee tasaisin väliajoin vanhempien riittämättömyyden tunne. Esimerkiksi Tiina Kirkas (2019) kirjoittaa ”Lapsemme”-ammattilehdessä, että riittämättömyyttä kokevat sekä kotona lapsiaan hoitavat että työelämässä olevat vanhemmat. Vanhemmuus koetaan vaikeaksi, väsyttäväksi ja syyllisyyttä aiheuttavaksi. Monet vanhemmat kokevat erilaisia vaatimuksia niin perheen sisältä kuin sen ulkopuoleltakin, mutta ajanpuute heikentää mahdollisuuksia vastata kaikkiin vaatimuksiin. Vanhempia kuormittaa myös yksinäisyyden tunne, joka liittyy vanhemmuuden ja perheen hyvinvoinnin vastuun kantamiseen. Hyvää vanhemmuutta tuodaan esiin runsaasti julkisuudessa, minkä seurauksena oma vanhemmuus voi näyttäytyä puutteellisena. (Kirkas 2019, 8–11.)

Puhuttaessa vanhemmuudesta lastensuojelun kontekstissa vanhemmuuden puutteellisuus ja riittämättömyys ovat jatkuvassa tarkkailussa ja arvioinnin kohteena. Vanhemmuuden puutteiden seurauksena koko vanhemmuus voi hajota sirpaleiksi ja lapsi siirtyä asumaan pois kotoa sijaishuollon piiriin. Tätä vanhemmuuden kokemusta saamme harvemmin lukea lehtien sivuilta, johtuen todennäköisesti häpeästä ja ihmisarvon katoamisesta. Kuitenkin yhtä lailla tukea vanhemmuuteen tarvitsevat niin kotona asuvien lasten vanhemmat kuin sijaishuollossa asuvienkin lasten vanhemmat. Huostaanotossa puututaan merkittäväällä tavalla perheen ja lapsen elämään. Lapsen erottaminen vanhemmista ja lapsen muuttaminen uuteen kotiin tarkoittaa samalla vastuun siirtymistä osittain yhteiskunnalle. Tämä vastuu tarkoittaa myös velvollisuutta tutkia, millä tavalla huostaanotto on vaikuttanut lapsen hyvinvointiin. Kaikki sijaishuoltoon liittyvä tutkimus nostaa esille tarpeellisia huomioita lapsen edun näkökulmasta ja on siten tärkeää.

Lapsen biologisista vanhemmista käytän käsitettä vanhemmat, kun taas sijaisvanhemmat eroavat heistä omalla nimityksellään. Lapsen edun näkökulma on tärkein lähtökohta lastensuojelutyössä, ja näen tarpeelliseksi sen esiintuomisen lastensuojeluun liittyvässä tutkimuksessa. Näkemykseni mukaan lapsen etu ei toteudu tällä hetkellä riittävällä tavalla lastensuojelussa tehtävissä päätöksissä esimerkiksi puutteellisten resurssien vuoksi. Tästä viitekehyksestä käsin lähdän tutkielmassani tarkastelemaan huostaanotettujen lasten biologisten vanhempien roolia ja sen muuttumista lasten elämässä sosiaalityöntekijöiden kuvaamana. Tämän jälkeen ovat vuorossa metodologiset lähtökohdat ja eettiset pohdinnat ennen tuloslukua. Tulosten tarkastelun jälkeen on johtopäätösten ja pohdinnan aika päättää tutkielmani.

2 AIEMMAT TUTKIMUKSET

Aiempiä tutkimuksia vanhemmuudesta lapsen huostaanoton jälkeen ja sijaishuollon aikana on tehty jonkin verran. Vanhemman ja lapsen välistä kiintymyssuhdetta sijaishuollon aikana tarkastelevat Douglas F. Goldsmith, David Oppenheim ja Janine Wanlass (2004) tutkimuksessaan ”Separation and reunification: Using attachment theory and research to inform decisions affecting the placements of children in foster care”. Tutkimuksen mukaan huostaanotetun lapsen palauttamista biologisille vanhemmille tulisi arvioida fyysisen turvallisuuden, lapsen historian ja kiintymyssuhteen laadun näkökulmista. Kiintymyssuhdetta tulee arvioida sekä lapsen suhteessa biologisiin vanhempiin että sijaishuoltopaikan aikuisiin. Päätös siitä, voidaanko lapsi palauttaa vanhemmilleen vai jääkö hän sen hetkiseen sijaishuoltopaikkaansa, tulee tehdä lapsen edun näkökulmasta. Heidän mukaansa kiintymyssuhteen merkitystä ei voi yliarvioida, koska sillä on suuri vaikutus sijoitetun lapsen ihmissuhteisiin koko elämän ajan.

Ruotsissa Therese Wissö, Helene Johansson ja Ingrid Höjer (2019) tekivät vuonna tutkimuksen vanhemmuuden ja perheen rakentumisesta sen jälkeen, kun huoltajuus on siirretty biologisilta vanhemmilta sijaisvanhemmille. Ruotsissa adoption sijaan pysyvyyttä sijaishuollossa olevalle lapselle ja nuorelle tavoitellaan huoltajuuden siirtymisellä sijaisvanhemmille kolmen vuoden huostassaolon jälkeen. Tutkimuksen mukaan nuoret kokivat itselleen tärkeiksi biologiset vanhemmat, sijaisvanhemmat, vapaa-ajan aktiviteetit, kaverit ja koulun. Näiden kaikkien edellä mainittujen osa-alueiden ympärille kietoutui myös nuorten kokemus elämänsä vakaudesta ja pysyvyydestä. Tutkimuksen mukaan vanhemmuus on muuttunut huostaanotettujen lasten elämässä digitalisaation myötä. Nuoret ovat vanhempiinsa säännöllisesti yhteydessä puhelimen ja tietokoneiden välityksellä, jolloin vanhemman on mahdollista olla enemmän mukana myös arjen toiminnoissa. (Wissö ym. 2019.)

Kati Kallinen (2019) on puolestaan tarkastellut tutkimuksessaan perhehoitoon sijoitettujen lasten suhteita biologisiin vanhempiinsa osana heidän henkilökohtaista elämäänsä. Kallinen tunnisti lasten haastattelujen pohjalta kolme erilaista lasten ja vanhempien välistä suhdetta: julkisen vallan säätelemät suhteet, säröiset isäsuhteet ja eheät äitisuhteet. Tutkimuksen mukaan lapset kokivat suhteensa biologisiin vanhempiin omasta näkökulmastaan julkisen vallan säätelystä huolimatta eikä lasten kokemus vanhempien vanhemmuudesta poistunut huostaanoton

seurauksena. Huostaanotto ei vaurioittanut lapsen ja vanhemman suhdetta siten, etteikö lapsi olisi toivonut voivansa palata takaisin vanhempiensa luokse.

Riitta Laakso (2016) on haastatellut tutkimuksessaan huostaanotettuja lapsia heidän suhteistaan biologisiin vanhempiin. Tutkimuksessa oli havaittavissa, että tutkittavien lasten suhteet vanhempiin usein muuttuivat paremmiksi huostaanoton jälkeen. Suhteiden paranemisesta kertoivat lasten kuvailut riitojen vähenemisestä, yhdessäolon lisääntymisestä, yhteisten sääntöjen sopimisesta ja niiden noudattamisesta sekä vanhempien lapsia koskevan huolen vähenemisestä. Suurin osa lapsista kertoi myös saavansa tukea vanhemmilta, vaikka oli myös lapsia, jotka eivät saaneet tukea lainkaan. Toisaalta suhteiden jännittyneisyys ja ristiriitaisuus tuli tutkimuksessa näkyväksi. Huostaanoton myötä vanhempien ja lasten suhteet olivat muuttuneet säädellyiksi, mikä toisaalta saattoi tarkoittaa vanhemman katoamista lapsen elämästä tai yhteyden uudelleen löytymistä vanhemman ja lapsen välille.

Väitöskirjatutkimuksessaan Laakso (2019) on kiinnostunut huostassa olevien lasten hyvinvoinnista ja sijaishuoltoon liittyvistä kokemuksista. Tutkimuksen mukaan vanhempien ja lasten välisissä suhteissa esiintyy tuen ja turvan lisäksi ristiriitoja, huolenaiheita ja merkittäviä menetyksiä. Äiti oli lähes kaikkien lasten elämässä läsnä ja näin ollen pysyvä osa lasten elämää. Lapset saattoivat kokea suhteensa vanhempiin sekä riitaisina että tärkeinä ja läheisinä. Laakso kuvaa huostaanotettujen lasten läheissuhteita jakamalla ne neljään ryhmään ominaispiirteidensä mukaan: yhteydenpitosuhteisiin, uskottuihin suhteisiin, katkaistuihin suhteisiin ja hiertäviin suhteisiin. Lapsen hyvinvoinnin kannalta on tärkeää tunnistaa, millä tavalla lapsi kokee omat läheiset suhteensa. (Laakso 2019, 45–47.)

Robin Sen ja Karen Broadhurst (2011) tarkastelevat tutkimuskatsauksessaan sijoitettujen lasten yhteydenpitoa biologiseen perheeseensä ja yhteydenpidon vaikutuksia lasten hyvinvointiin ja esimerkiksi perheen jälleenyhdistämiseen. Tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijät ovat keskeisessä roolissa vanhempien ja lasten välisen suhteen ylläpitämisessä ja vaikuttavat myös suhteen laatuun. Tutkimuksessa tarkastellaan suhteita vähemmän tunnistetusta näkökulmasta, kuten vanhemman ja lapsen välisen suhteen korjaantumista sen katkeamisen jälkeen. Tutkimuksen mukaan hyvät perheen sisäiset kontaktit vaativat sosiaalityöntekijän keskeistä roolia tapaamisten järjestämisessä, niiden tiheydessä ja laadussa. Kontaktien tulee olla tarkoituksenmukaisia ja edistää lapsen tarpeiden toteutumista. Lapsen, vanhempien ja muiden merkittävien ihmisten toiveita ja tunteita on otettava huomioon ja tarkasteltava perusteellisen harkinnan kautta.

Sekä lasten, vanhempien että sijaishuoltopaikan aikuisten on saatava oikeanlaista tukea. Mikäli kontakteja vanhempien ja lasten välillä on rajoitettava lapsen hyvinvoinnin turvaamiseksi, on tästä puhuttava lapsen kanssa hänen ikänsä ja ymmärryksensä edellyttämällä tavalla. Tutkimuksessa kävi ilmi, että mitä kauemmin lapsi oli ollut huostaanotettuna, sitä todennäköisempää oli, että tapaamiset vanhempien kanssa tapahtuivat harvemmin ja suhteet heikkenivät. (Sen & Broadhurst 2011, 298, 302, 306.)

Gunvor Andersson (2005) on tutkinut Ruotsissa lastensuojelulaitoksessa asuvien lasten perhesuhteita. Anderssonin tutkimuksessa tulee esille isien näkymättömyys huostaanotettujen lasten elämässä. Tutkimuksessa korostuu perhesuhteiden suuri merkitys sijoitetuille lapsille. Australialainen Elisabeth Fernandez (2007) on tutkinut sijoitettujen lasten kokemuksia perhehoidosta ja heidän suhteitaan biologiseen perheeseen. Tutkimuksessa nousi esiin sijaisvanhempien haastava tehtävä luoda kiintymyssuhdetta sijoitettuun lapseen ja samalla tukea lapsen suhdetta biologisiin vanhempiin. Sijoitetut lapset kokivat yhteydenpidon biologiseen perheeseensä liian vähäiseksi. Fernandezin havaintojen mukaan lasten suhteet biologisiin äiteihin ovat erityisiä ja isät taas ovat lasten elämässä näkymättömämpiä.

3 HUOSTAANOTTO LASTENSUOJELUN INTERVENTIONA

3.1. Huostaanoton reunaehdot

Lastensuojelu on institutionaalinen lain, julkisen hallinnon, ammattilaisten ja kansalaisten välinen käytäntö, jossa otetaan kantaa ja valvotaan, mutta myös ohjataan ja tuetaan sellaista lapsuutta ja perhe-elämää, joka on kiistanalaista tai ongelmallista yhteiskunnassa sillä hetkellä valitsevien sosiaalisten ja kulttuuristen odotusten näkökulmasta. Sitä kohtaa, jossa lastensuojelun julkinen järjestelmä puuttuu tai antaa apuaan yksittäisten vanhempien ja lasten välisiin, yksityisiin suhteisiin, voidaan kutsua institutionaaliseksi rajaksi. (Pösö 2010, 325.)

Lastensuojelun ydintehtävä on turvata lapsen oikeus arvokkaaseen elämään ja turvallisiin ihmissuhteisiin, joihin pyritään vaikuttamaan lapsi- ja perhekohtaisella suojelulla. Lastensuojelun muotoja ovat palvelutarpeen arviointi, avohuollon tukitoimet, lapsen kiireellinen sijoitus eli tilapäinen lapsen turvaamistoimenpide, huostaanotto, kiireelliseen sijoitukseen ja huostaanottoon liittyvä sijaishuolto sekä jälkihuolto. Palvelutarpeen arviointi tarkoittaa lastensuojelulain mukaisten palveluiden ja tukitoimien tarpeen arvioimista. Avohuolto on lastensuojelun muodoista ensisijainen eli lasta ja perhettä pyritään tukemaan omassa kodissaan avohuollon tukitoimien avulla. Aina avohuollon tukitoimet eivät kuitenkaan ole riittäviä ja lapsi joudutaan sijoittamaan pois kotoaan. Lastensuojelulain (417/2007) 40§:n mukaan lapsi on otettava sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle kodin ulkopuolinen sijaishuolto, mikäli puutteet lapsen huolenpidossa tai lapsi itse uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä (Lahtinen & Pynnönen 2017, 21).

Sijaishuollon aikana lapsella on oikeus olla yhteydessä perheeseensä ja tätä yhteydenpitoa on lastensuojelun toimesta tuettava. Perheen jälleenyhdistäminen, eli huostaanoton päättäminen ja lapsen palauttaminen takaisin biologisten vanhempien luo, on oltava sijaishuoltoa toteutettaessa tavoitteena, mikäli se on lapsen edun mukaista. (Taskinen 2007, 12–17.) Sijaishuollon päättämisen jälkeen lapsella on oikeus jälkihuoltoon, joka vastaa hyvin pitkälle samoja tukimuotoja kuin avohuollossa (Korpinen 2008, 27).

Lapsen huostaanotto ja sijaishuoltoon kodin ulkopuolelle sijoittaminen tarkoittaa puuttumista lapsen ja hänen perheensä perustuslailla suojattuihin perus- ja ihmisoikeuksiin kuten

itseääräämisoikeuteen ja lapsen ja perheen yksityiselämän suojaan. Toisaalta huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen on keino, jolla turvataan lapsen oikeus saada hyvinvointinsa tueksi suojelua ja tukea, tasapainoista ja monipuolista kehitystä sekä turvallinen kasvuympäristö. Huostaanotolla lasta voidaan suojata myös väkivallalta, laiminlyönniltä tai hyväksikäytöltä. Huostaanoton valmistelussa tulee huomioida hyvän hallinnon vaatimukset ja oikeusperiaatteet. Huostaanotto on voimassa toistaiseksi, ja sijaishuollon aikana tulee huomioida tavoite perheen jälleenyhdistämisestä lapsen edun mukaisesti. (Araneva 2016, 279–281.)

3.2. Lapsen etu

Lastensuojelun keskeiset periaatteet on säädetty lastensuojelulain (2007/417) 4§:ssä. Periaatteet ohjaavat lastensuojelun toteuttamista ja päätöksentekoa lapsen edun mukaisesti siten, että lapsen oikeus tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen, turvalliseen kasvuympäristöön sekä erityiseen suojeluun toteutuu. Lastensuojelun keinoja lapsen oikeuksien toteutumiseksi ovat lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden tukeminen lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa. Tuen avulla lapsen ja perheen ongelmia pyritään ehkäisemään ja ongelmiin puuttumaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Lastensuojelun tärkein periaate on lapsen edun toteutumisen turvaaminen siten, että eri toimenpidevaihtoehtojen vaikutusta lapsen etuun arvioidaan. Lapsen etua arvioitaessa on selvitettävä ja otettava huomioon lapsen omat mielipiteet ja toivomukset. (Araneva 2016, 173–176; Taskinen 2007, 8.)

Lastensuojelulain (417/2007) mukaan lastensuojelun on edistettävä lapsen suotuisaa kehitystä ja hyvinvointia. Lastensuojelun on myös tuettava lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa. Lapsella on etusija suojeluun tilanteissa, joissa lasten ja aikuisten edut ovat ristiriidassa keskenään. Lapsen huolenpidosta vastaavia henkilöitä autetaan ymmärtämään lapsen tarpeita sekä oman toimintansa vaikutuksia lapsen kehitykseen. Tärkeää on turvata lapselle jatkuvat ja läheiset ihmissuhteet, joissa hän voi toivoa olevansa toivottu, hyväksytty ja rakastettu. Lastensuojelussa on toimittava lasta kohtaan mahdollisimman hienovaraisella tavalla. (Lastensuojelulaki 417/2007.)

Lastensuojelun kantava periaate on lapsen edun ensisijaisuus ja sen huomioon ottaminen kaikessa lastensuojelun toiminnassa. Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen mukaan lapsen

etu on asetettava aina ensisijaiseksi ratkaisukriteeriksi kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen etu ei kuitenkaan ole ainoa huomioon otettava asia lapseen liittyviä ratkaisuja tehtäessä, vaan myös muiden asiaan osallisten intressit ja oikeudet on otettava huomioon. Lapsen edun ensisijaisuus tarkoittaa myös sitä, että lapsen etu on otettava huomioon, kun vertaillaan eri toimivaihtoehtoja ja niiden vaikutusta lapseen. Arvioitaessa lapsen etua on aina huomioitava lapsen ikä, kehitystaso, yksilölliset ominaisuudet ja lapsen omat mielipiteet. (Araneva 2016, 174–175.)

Huostaanottotilanteessa lapsen etua arvioidaan pääasiassa siitä näkökulmasta, toteutuuko se todennäköisimmin biologisten vanhempien luona asuessa, sijaisperheessä vai lastensuojelulaitoksessa. Lapsen etua punnitessa on otettava huomioon lapsen kiintymyssuhde hänestä huolta pitäviin aikuisiin, aikuisten kyvyt ja mahdollisuudet toimia lapsen erityistarpeiden vaatimalla tavalla ja vakaat perhesuhteet. Työskenneltäessä lastensuojelun avohuollossa tavoitteena on lapsen ja biologisten vanhempien muodostaman perheen tukeminen, jolloin lapsen etua tarkastellaan lapsen syntymäperheen näkökulmasta. Huostaanottotilanteessa lapsen edun ajatellaan toteutuvan muualla kuin biologisten vanhempien luona. Silloin on päädytty eri syistä siihen, että lapsen edun toteutumiseksi häntä on suojeltava häneltä itseltään, biologisilta vanhemmilta tai ympäristön aiheuttamalta vaaralta lapsen kasvulle ja kehitykselle. (Hiitola 2015, 32–33.)

4 VANHEMMUUS INSTITUTIONAALISEN ARVIOINNIN KOHTEENA

4.1. Vanhemmuus lapsen edun näkökulmasta

Lapsen huoltajia ovat hänen vanhempansa tai vaihtoehtoisesti henkilöt, joille tuomioistuimien on lapsen huollon määrännyt. Lapsella on oltava huoltajat siihen asti, kun hän täyttää 18 vuotta eli tulee täysi-ikäiseksi. Myös elatusvelvollisuus jatkuu täysi-ikäisyyteen saakka. Vanhemmilla on juridisesti heikompi asema lapsen henkilöön liittyvissä asioissa kuin lapsen huoltajilla. Vanhemmilla on lapsenhuoltolain mukaan vireillepano ja puhevalta lapsen huoltoa koskevissa asioissa, mutta ei muissa lapsen henkilöön liittyvissä asioissa. Vanhempi on asiaan osallinen lapsen huostaanottoa, sijaishuoltoa tai huostassapidon lopettamista koskevissa asioissa, jolloin vanhempaa tulee kuulla ennen päätösten tekemistä ja hänellä on oikeus hakea päätöksiin muutosta. Vanhemmuuteen itsessään siis ei liity oikeutta päättää lapsen asioista, edustaa lasta tai saada lasta koskevia tietoja, mikäli he eivät ole lapsen huoltajia. Lastensuojelulaki velvoittaa lastensuojeluviranomaisia työskentelemään yhteistyössä lapsen vanhempien kanssa, mikä laajentaa vanhemman mahdollisuuksia vaikuttaa lapsen asioihin ja saada häntä koskevia tietoja huoltajan suostumuksella tai sosiaalihuollon asiakaslain nojalla. (Araneva 2016, 217–224.)

Lastensuojelulain peruslähdekohta on, että lapsen hoito ja kasvatus ovat ensisijaisesti vanhempien vastuulla. Yhteiskunnan vastuulla on kuitenkin huolehtia siitä, että lapsella on hyvät kasvuolosuhteet ja vanhempia tuetaan riittävästi kasvatustehtävässä. Perheen kasvatusvastuuseen liittyy lain mukaan myös oikeus toteuttaa omia kasvatuskäsityksiään ja arvojaan siten, että ne edistävät lapsen kasvua ja kehitystä. Perheen yksityisyyteen ja kasvatusperiaatteisiin ei ole siis oikeutta puuttua ilman selkeitä perusteita. Ristiriitaa lapsen edun ja vanhempien kasvatusvapauden välillä voi aiheuttaa esimerkiksi vanhemman psyykkinen sairaus, päihteiden väärinkäyttö tai ruumiillisen kurituksen käyttö kasvatuskeinona. (Taskinen 2007, 8–14.) Koko lähiyhteisöllä on velvollisuus huolehtia lasten hyvinvoinnista ja sen korostamiseksi on lastensuojelulakiin kirjoitettu ilmoitusvelvollisuus lapsesta, joka ei voi hyvin (Taskinen 2007, 30).

Vanhemmilla on lapsen syntymän myötä välitön vastuu lapsen elämän ehtojen turvaamisesta, koska lapsi menehtyisi ilman jatkuvaa huolenpitoa. Vanhempien tulee vastata lapsen fysiologisiin tarpeisiin, joiden tyydyttäminen on välttämätöntä lapsen henkiselle kehitykselle.

Perushoito muodostuu sään mukaisesta vaatettamisesta, riittävästä ravinnosta sekä riittävästä levosta ja puhtaudesta. Lapsen kehittymisen seurauksena hänen välttämätön avuntarpeensa vähenee ja vanhempien tehtävä painottuu lapsen kehitysedellytysten ja toimintamahdollisuuksien turvaamiseen. Lapselle suotuisa kasvuympäristö on fyysisiä ja henkisiä valmiuksia herättävä, ilmapiiriltään turvallinen, luottamusta herättävä, salliva ja rakastava. (Värrä 2000, 108.)

Vanhempien maailma muuttuu lapsen syntymän myötä siten, että yksilöllisten mahdollisuuksien ympärillä pyörivää maailmaa ei ole enää olemassa vaan lapsesta tulee vanhempien elämän keskipiste, johon nähden vanhempien omien mahdollisuuksien rajoja on arvioitava. Vanhemmuus muuttaa myös ajallista horisonttia, jolloin tulevaisuus näyttäytyy lapsen kautta. Lapsen myötä elämään tulee mukaan kasvatushuoli ja huoli lapsesta läpäisee täydellisesti vanhempien maailmasuhteen. Kasvatushuolen kautta vanhempi herkistyy lapsen näkökulmalle ja ottaa kaikessa toiminnassaan huomioon lapsen tarpeet. (Värrä 2000, 109.)

Lasten elämään vaikuttavat vanhempien lisäksi monet muutkin tekijät, kuten koko yhteiskunta hyvin- ja pahoinvointineen. Lapsi on vuorovaikutuksessa kaikkeen ympärillä tapahtuvaan. Myös perintötekijöillä on vaikutusta lapsen luonteen kehittymiseen. Lapsen perusturvallisuus vaikuttaa kuitenkin paljon siihen, kuinka hän reagoi asioihin ja miten hänen luontaiset taipumuksensa tulevat esille. Perusturvallisuus perustuu pitkälti lapsen ja aikuisen väliseen vuorovaikutukseen, ja perusturvallisuuden kehittymiseen on vanhemmuudella suuri vaikutus. (Kris-teri 2018, 11.)

Aranevan (2016, 220) mukaan lapsen huoltajilla on oikeus päättää lapsen henkilökohtaisista asioista lapsen edun mukaisella tavalla siten, että ratkaisut turvaavat lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin. Lapsen edun mukaiseen vanhemmuuteen liittyy vahvasti vanhempien halu tutustua omiin lapsiinsa ja oppia tunnistamaan heidän tunteitaan käyttäytymisen takana. Turvallisen kiintymyssuhteen rakentaminen ja hyvä mentalisaatiokyky viitoittavat tietä lapsen edun mukaiseen vanhemmuuteen. Mentalisaatiolla tarkoitetaan ihmiselle tyypillistä piirrettä pohtia omien ja muiden ihmisten käyttäytymisen taustalla vaikuttavia ajatuksia, tunnetiloja tai aikomuksia. Vanhemmuuden suhteen mentalisaatio kuvaa vanhempien kykyä havaita ja pohtia lapsen käyttäytymisen taustalla olevaa kokemusta ja tunnetta arkipäivän tilanteissa sekä sitä, miten ne ovat yhteydessä omiin kokemuksiin vuorovaikutussuhteessa. (Viinikka 2014, 6.) Vanhemmuuden alkuvaiheessa mentalisaatio liittyy kysymyksiin siitä, mitä vauva mahtaa tuntea ja tarvita. Mentalisaatio liittyy myönteiseen uteliaisuuteen, mielen avoimuuteen ja ponnisteluun lapsen

kokemusmaailman tavoittamiseksi. Ponnistelun seurauksena myönteiset mielikuvat lapsesta ja itsestä vanhempana vahvistuvat. Mentalisaatioon liittyy myös epävarmuuden sietämistä sen suhteen, että koskaan ei voi kaikkea tietää tai ymmärtää. (Kalland, 2014, 30–31.)

Vanhemman mentalisaatiokyky on hyvän vanhemmuuden keskeinen osa-alue, jonka avulla moni muu hyvän vanhemmuuden ominaisuus tulee mahdolliseksi. Muita osa-alueita ovat esimerkiksi herkkyys vuorovaikutuksessa lapsen kanssa, mahdollisuus tulkita lasta riittävän usein oikein, lapsen turvallinen kiintymys, hyvä perheensisäinen vuorovaikutus ja kyky säädellä stressiä. Vanhemman mahdollisimman optimaalinen mentalisaatiokyky on aina lapsen etu. (Pajulo & Pyykkönen 2014, 142.)

Kiintymyssuhdeteorian mukaan lapsen varhaisimmat kiintymyssuhteet muokkaavat merkittäväällä tavalla lapsen persoonallisuutta ja vaikuttavat lapsen myöhempisiin vuorovaikutussuhteisiin. Olennaista on, miten lasta hoitava aikuinen kykenee kohtaamaan lapsen yksilöllisyyden. On tärkeää, että aikuinen haluaa tutustua lapseen, jolloin hän kykenee arvioimaan lapsen yksilöllisiä tarpeita paremmin ja muuttamaan omaa vuorovaikutustaan ja käyttäytymistään sellaiseksi, että lapsi kokee olevansa turvassa. (Vilen ym. 2010, 108.) Kiintymyssuhdeteorian uudemmissa sovelluksissa ajatellaan kiintymyssuhteen muodostamisen olevan lapselle mahdollista myös muiden kuin vain biologisen äidin kanssa. Uudempien sovelluksien mukaan kiintymyssuhteen voi muodostaa useampiin hoivaajiin samanaikaisesti. (Vuori 2001, 40–41.)

4.2. Vanhemmuuden arviointi lastensuojelussa

Vanhemmuuden arviointi liittyy kiinteänä osana lastensuojelussa tehtävään lapsen tilanteen arviointiin ja tavoiteltavien muutostavoitteiden asettamiseen. Arvioinnin kohteena oleminen voi olla vanhemmille vaikeaa, ja siksi olisikin tärkeää puhua arvioinnin sisällöstä ja merkityksestä lapsen hyvinvoinnille. Arviointia tehtäessä on tärkeää olla selkeästi määriteltyinä kriteerit, jotka vanhemman tulee täyttää voidakseen toimia paremmin vanhemman roolissa. Vanhemmuuden arviointi on aina väistämättä yhteydessä sosiaalityöntekijän arvoihin ja aiheuttaa vallan epätasaista jakautumista vanhempien ja arviointia tekevien työntekijöiden välillä (Farnfield 2007, 1093.)

Vanhemmuutta on mahdollista määritellä lastensuojelun näkökulmasta joko sen riittävyyden tai riittämättömyyden suhteen. Riittävä vanhemmuus on myönteisempi ja myös toiveikkaampi lähtökohta vanhemmuuden arviointiin, joka on jo lähtökohdiltaan vanhemmille haastava tilanne. Riittämätön vanhemmuus nostaa vanhemmuudesta esille kohtia, joiden kautta riittämättömyys näyttäytyy. Koen riittämättömyyden olevan käsitteenä sellainen, että se korostaa vanhemmuuteen liittyviä vaikeuksia ja osoittaa sormella epäonnistumisen kohtia. Vanhemmuuden suhteen on oltava erityisen varovainen käsitteiden käytössä, jotta ne eivät suotta lisää vanhempien syyllisyyttä ja taakkaa. Esimerkiksi Johanna Korpinen (2008) nostaa tutkimuksessaan esiin vanhempien kritiikin sitä kohtaan, että lastensuojeluviranomaiset lähestyvät riittävää vanhemmuutta ongelmakeskeisesti eivätkä ota huomioon vanhempien vahvuuksia ja perheiden elämää kokonaisuutena. Toisaalta huostaanoton kriteerien perustelu edellyttää kiinnittämään huomioita vanhemmuudessa niihin seikkoihin, jotka herättävät viranomaisten huolen lapsen hyvinvoinnista. Korpinen (2008) mukaan ongelmakeskeisyys liittyy myös lastensuojelun yhteiskunnalliseen tehtävään, jonka tarkoituksena on nimetä ja kuvata sosiaalisia ongelmia. Johanna Hiitolan (2015) tutkimuksen mukaan huostaanotto on ikään kuin viimeinen hyvää vanhemmuutta määrittävä tilanne, joka tuo näkyväksi ne vanhemmuuden riittämättömyyttä ilmentävät tekijät, jotka poikkeavat yhteiskunnan yleisesti hyväksytyistä normeista.

Lastensuojelun sosiaalityössä lapsen hyvän elämän ja riittävän vanhemmuuden arviointi on haastava tehtävä, jota varten ei ole mahdollista esittää valmista ohjeistopatteristoa, jonka mukaisesti arviointi kaikissa tilanteissa suoritetaan. ”Arviointi” käsitteenä voi viedä ymmärrystä prosessista väärään suuntaan ja paremmin kuvaava käsite voisi olla esimerkiksi analyysi, joka kuvastaa sitä, kuinka tilanteesta kerättyä tietoa jäsennetään yhdessä vanhempien ja työntekijöiden kesken. (Ikonen 2006, 63.)

Pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa vanhemmuutta tuetaan erilaisilla perhepoliittisilla tukimuodoilla. Tuen vastapainona hyvinvointiyhteiskunnissa vanhemmuutta myös arvioidaan säännöllisesti esimerkiksi neuvolajärjestelmän kautta. Neuvolassa käydään lapsen ensimmäisten ikävuosien aikana, jolloin puutteet vanhemmuudessa tulevat herkemmin esille kuin maissa, joissa neuvolajärjestelmää ei ole olemassa tai se ei kata koko ikäryhmää. Vanhemmuutta arvioidessa on hyvä ottaa huomioon, että se on monella tavalla muuttuvaa. Vanhemmuus muuttuu lapsen iän myötä esimerkiksi siten, että lapsen tarpeet ja niihin vastaaminen muuttuvat. Muutosta vanhemmuuteen tuovat myös ulkopuolelta annetut ohjeet hyvästä vanhemmuudesta ja siitä mikä on juuri sen hetkisen tiedon mukaan lapsen edun mukaista. (Lind ym. 2016, 3.) Tämä

muuttuva vanhemmuus tulee ottaa huomioon myös lastensuojelun arvioidessa lapsen edun mukaista riittävää vanhemmuutta.

4.2.1. Vanhemmuuden roolikartta

Vanhemmuuden arvioinnissa keskeisin kysymys on, vaarantaako vanhemmuus nykyisellään jatkuessaan lapsen kasvua ja kehitystä? Käytössä on monenlaisia arviointimenetelmiä. Yksi esimerkki niistä on ”vanhemmuuden roolikartta”. Roolikartan avulla vanhemmuutta jäsennetään viiden erilaisen roolin kautta. Eri rooleja yhdistää herkkyys ymmärtää lapsen tarpeita ja kehitystasoa, vaikka vanhemmuuden vaatimukset ovat erilaisia lapsen eri ikäkausina. (Järvinen ym. 2012, 171–172.) Vanhemmuuden roolikartan ovat kehittäneet Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymän työntekijät. Roolikartan taustalla on ajatus siitä, millä tavalla vanhemmuutta voitaisiin hahmottaa mahdollisimman selkeästi ja helpolla tavalla. (Ylitalo 2011, 8-9.)

Valitsin vanhemmuuden roolikartan aineistoni analyysin jäsentelyn tueksi, koska sen määrittelemät vanhemmuuden roolit soveltuvat näkemykseni mukaan hyvin aineistoni tarkasteluun. Roolikartan soveltuvuutta aineistoni analysointiin lisää se, että se on sosiaalityöntekijöiden kehittämä käytännön työkalu vanhemmuuden arviointiin. Sosiaalityöntekijät ovat äänessä myös haastatteluissa, joista aineistoni rakentuu. Roolikartta on kehitetty sosiaalityöntekijöiden käytännön kautta tuottaman tiedon avulla, joten katson sen tuovan lisäarvoa tutkielmani tuottamaan käytäntöä palvelevaan tietoon. Ylitalon (2011) roolikartan keskeiset käsitteet ovat lähtöisin Jacob Levy Morenon rooliteoriasta. Teorian mukaan rooli on aina sosiaalinen, yksilöllinen ja sidoksissa tilanteeseen tai ihmiseen. Tästä johtuen rooli myös vaihtelee eri yhteyksissä. (Ylitalo 2011, 9.)

Vanhemmuuden roolikartassa viisi keskeistä osa-aluetta ovat elämän opettaja, ihmissuhdeosaaja, rakkauden antaja, rajojen asettaja ja huoltaja. Nämä viisi osa-aluetta jakaantuvat vielä tarkempiin osa-alueisiin. **Huoltajan rooliin** katsotaan roolikartan mukaan kuuluvan seuraavat tehtävät: ruuan antaja, vaatettaja, virikkeiden antaja, levon turvaaja, rahan käyttäjä, puhtaudesta huolehtija, ympäristöstä huolehtija, sairauden hoitaja ja ulkoiluttaja. **Rajojen asettajan roolissa** vanhemmalle kuuluvat seuraavat tehtävät: fyysisen koskemattomuuden takaaja, turvallisuuden luoja, sääntöjen ja sopimusten noudattaja ja valvoja, ei-sanan sanoja, vuorokausirytmistä huolehtija ja omien rajojen asettaja. **Rakkauden antajan roolissa** roolikartta puolestaan

asettaa vanhemmalle seuraavat tehtävät: itsensä rakastaja, hellyyden antaja, lohduttaja, myötäeläjä, suojelija, hyväksyjä ja hyvän huomaaja. **Elämän opettajan rooliin** kuuluvat vanhemmalle seuraavat tehtävät: arkielämän taitojen opettaja, oikean ja väärän opettaja, mallin antaja, arvojen välittäjä, tapojen opettaja, perinteiden vaalija, sosiaalisten taitojen opettaja ja kauneuden arvostaja. **Ihmissuhdeosaajan roolissa** vanhempi kantaa vastuuta seuraavien tehtävien: keskustelija, kuuntelija, ristiriidoissa auttaja, kannustaja, tunteiden hyväksyjä, anteeksiantaja ja -pyytjä, itsenäisyyden tukija, tasapuolisuuden toteuttaja sekä perheen ja lapsen ihmissuhteiden vaalija. (Ylitalo 2011, 10–13.)

Vanhemmuuden roolit kehittyvät ajan myötä ja lapsen siirtyessä kehitysvaiheesta toiseen. Keskeistä on se, että roolit muodostuvat vanhemman ja lapsen välisessä vuorovaikutussuhteessa. Vanhemmalta se edellyttää läsnäoloa suhteessa lapseen. Mikäli vanhemman rakentamat roolit eivät vastaa lapsen tarpeisiin, on roolien tietoinen kehittäminen mahdollista. Parhaimmillaan vanhempi kykenee toimimaan rooleissa joustavasti kulloisenkin lapsen kehitysvaiheen mukaisesti ja kaikki roolit ovat toisiinsa nähden lapsen tarpeiden mukaisessa suhteessa. (Ylitalo 2011, 9–13.)

Huostaanoton seurauksena vanhempi menettää siis yksinoikeuden päättää lapsen asioista, mutta hän säilyy silti edelleen lapsen huoltajana. Roolikartan osa-alueet painottuvat vanhemmuudessa eri tavalla huostaanoton jälkeen. Vanhemmalla ei ole enää mahdollisuuksia toimia esimerkiksi jokapäiväisenä rajojen asettajana lapselle, koska hän ei asu kotona. Vanhemman rooli elämän opettajana lapselle on myös kyseenalaistettu huostaanoton seurauksena, koska vanhemmuus on todettu jollain tavalla puutteelliseksi ja usein siihen liittyy myös lapselle haitallisia elintapoja. Huostaanotto jättää jäljelle vanhemman mahdollisuuden toimia edelleen etenkin rakkauden antajana, vaikka se ei olekaan mahdollista yhtä usein ja samalla tavalla kuin aiemmin. On löydettävä uudenlaisia tapoja rakkauden osoittamiseen. Toisaalta vanhemmalla voi olla paremmatkin mahdollisuudet rakkauden osoittamiseen, koska hänellä on enemmän resursseja käytössään vastuun lapsesta siirryttyä toisaalle huostaanoton seurauksena. Lapsi voi hakea huostaanoton jälkeen vanhemmalta aiempaa enemmän lohtua, mikäli hän ei esimerkiksi viihdy sijaishuolto-paikassaan. Lapsi voi myös kokea, että vanhempi on ainoa, joka on hänen puolellaan ja välittää hänestä.

Elämän opettajan rooli voi liittyä lastensuojeluasiakkuuden periytymiseen sukupolvelta toiselle. Lapsi ottaa mallia vanhemman heikoista kyvyistä hallita elämäänsä ja mahdollisesta

päihteidenkäytöstä sekä rikollisesta elämäntavasta. Lastensuojelun asiakkaiden elämänhallinnan vaikeuksiin liittyy usein myös vaikeuksia ja rikkonaisuutta ihmissuhteissa. Etenkin lähipiirin ihmisten kanssa voi olla vaikeuksia tulla toimeen, koska heidän voi olla vaikeuksia hyväksyä yleisistä normeista poikkeavaa elämäntapaa ja siihen liittyviä valintoja. Lastensuojeluasiakkuuden aiheuttama häpeä voi aiheuttaa jopa kokonaan vetäytymistä ihmiskontakteista ja sulkeutumista kodin seinien sisäpuolelle. Tämän seurauksena myös lapsen sosiaaliset kontaktit voivat olla vähäisiä. Joissain tapauksissa vanhemmat rajoittavat lapsen päiväkodissa tai koulussa käyntiä, koska se tarkoittaa sitä, että arjessa täytyy olla rutiinit ja aikataulut kunnossa. Vanhempi voi myös kokea, että häntä tarkkaillaan lapsen kautta eri viranomaisten toimesta, jolloin hän kokee turvallisemmaksi lapsen pitämisen kotona. Vanhemman rooli ihmissuhdeosaajana voi siis olla puutteellinen tai jopa haitallinen malli lapselle.

Vanhemmuuden roolit siis järjestyvät uudelleen, kun lapsi muuttaa asumaan huostaanoton seurauksena sijaishuoltoon. Vuoriston (2011) mukaan huostaanotetun lapsen elämässä on useita henkilöitä, kuten isovanhempia, sijaisvanhempia ja tukihenkilöitä, vanhemmuuden rooleja jakamassa. Roolikarttaa voi käyttää apuna näiden roolien hahmottamisessa, jotta on mahdollista jakaa esimerkiksi vastuuta ja tehtäviä eri henkilöiden välillä. Tehtävien jakamisessa on tärkeää kuulla myös lasta ja selvittää häneltä, mitkä ovat sellaisia tehtäviä, joita hän haluaa vain biologisten vanhempien hoitavan. Roolikartan avulla huostaanotetulle lapselle voidaan myös selventää sitä, miksi hänen ei ole mahdollista asua biologisten vanhempien kanssa. Yhdessä lapsen kanssa voidaan myös pohtia sitä, mitkä roolit ovat sellaisia, joiden täytyy toteutua, jotta lapsi voi viettää viikonloppua kotona vanhempien kanssa. (Vuoristo 2011, 22–23.)

4.3. Huostaanoton jälkeinen vanhemmuus

Huostaanotto on aina valtava kriisi sekä lapsen että vanhemman elämässä. Tässä suuressa elämän muutostilanteessa vanhempi ja lapsi tarvitsevat pitkäaikaista tukea, jotta kriisi ei pitkittyisi ja vaikeuttaisi sopeutumista uuteen tilanteeseen. Lapsen edun näkökulmasta on tärkeää, että suhde vanhempiin säilyy mahdollisimman hyvänä, mikäli se ei ole lapsen näkökulmasta haitallista. Muutamia vuosikymmeniä sitten vielä ajateltiin, että on lapselle parempi, että hänen suhteensa vanhempiin katkaistaan, jotta lapsen on helpompi asettua uuteen kotiinsa sijaishuoltoon. Vanhemmuus on elinikäistä ja se sisältää erilaisia vaiheita, joten on tärkeää katsoa huostaanottoa pidemmälle. Vanhempi on tärkeässä osassa usein vielä aikuisenkin lapsen

elämässä ja hyvä vanhemman ja lapsen välinen suhde voi kantaa pitkälle tulevaisuuteen. (Kujala 2003, 11–17.) Erosen (2013) tutkimuksen mukaan vanhempien ja lasten väliset hyvät suhteet ovat oleellisen tärkeitä lapsen selviytymisen kannalta ja niitä kannatellaan kaikin tavoin. On kuitenkin erotettava tukevat ja tuhoavat suhteet toisistaan. Tuhoavat vanhemmuussuhteet ovat lapselle suuri uhka, jota voidaan pienentää yhteydenpidon rajoittamisen keinoin. (Eronen 2013, 4.)

Huostaanoton seurauksena vanhemmuus kohtaa väistämättömän muutoksen. Vierulan (2016, 280) tutkimuksen mukaan huostaanoton jälkeinen vanhemmuus muotoutuu uudelleen ennen kaikkea suhteessa lapseen. Uudelleenmuotoutumisen prosessi alkaa jo tavallisesti ennen huostaanottoa lastensuojeluasiakkuuden mukanaan tuomien erilaisten toimenpiteiden myötä. Huostaanoton seurauksena vanhemmuus kapeutuu, siitä tulee valvottua ja vanhempi muuttuu lapsen elämässä vierailijaksi, joka ei saa enää päättää lapsen asioista. Vanhemman rooli vaihtelee tutkimuksessa huolenpidon ja läsnäolon osittaisesta jakamisesta lapsen elämässä siihen, ettei vanhempi saa pitää yhteyttä lapseen lainkaan. (Vierula 2016, 280.)

Lapsen huoltajalla on ensisijainen vastuu lapsen kehityksestä ja hyvinvoinnista sekä oikeus päättää lapsen asioista. Huostaanotto kuitenkin osoittaa, ettei vanhempi ole jostain syystä tässä tehtävässään onnistunut, ja sen vuoksi tämä vastuu siirretään sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle. Lastensuojelulain 45§:n 1 momentin mukaan toimielimellä on huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi oikeus päättää lapsen olinpaikasta, hoidosta, kasvatuksesta ja muusta huolenpidosta. Myös oikeus päättää lapsen ja hänen vanhempiensa välisestä yhteydenpidosta siirtyy huostaanoton jälkeen lastensuojeluviranomaiselle. Lastensuojelulain 52§ velvoittaa lastensuojeluviranomaista kuitenkin tekemään yhteistyötä vanhempien kanssa. (Araneva 2016, 314–315.)

Vanhemmalla on juridisesti heikompi asema lapseen liittyvissä asioissa kuin lapsen huoltajalla. Lapsen huolto ei liity automaattisesti vanhemmuuteen, vaikka näin pääsääntöisesti onkin. Vanhempi, joka ei ole lapsen huoltaja, ei saa päättää lapsen asioista, edustaa lasta tai päästä katsomaan lapsen tietoja. Vanhempi on kuitenkin asiaan osallinen lapsen huostaanottoon, sijaishuoltoon ja huostassapidon lopettamiseen liittyvissä asioissa, vanhempia tulee kuulla ennen näiden päätösten tekemistä ja vanhemmalla on myös oikeus hakea kyseisiin päätöksiin muutosta. Vanhemmalla on myös oikeus vaatia yhteydenpidon rajoittamispäätöstä, mikäli hän ei saa tavata sijaishuollossa olevaa lastaan toivomallaan tavalla. (Araneva 2016, 223–224.)

Laakso (2019) tuo esille kansainvälisen laajan kiinnostuksen huostassa olevien lasten kokemuksia kohtaan tutkimusten osalta. Tutkimuksissa korostuu ihmissuhteiden merkitys lasten positiivisten kokemusten tuottajana. Tärkeitä ovat suhteet vanhempiin, sisaruksiin ja sosiaalityöntekijään. Myös lapsen luottamus hänen hyvinvoinnistaan vastaaviin aikuisiin korostuu tutkimuksissa. (Laakso 2019, 19.) Huostaanotto muuttaa lapsen ja vanhemman välistä sosiaalista ja emotionaalista suhdetta, ja sillä on merkittäviä vaikutuksia heidän väliseensä oikeudelliseen suhteeseen ja asemaan. Näiden suhteiden tunnistaminen on tärkeää, koska ne ovat lastensuojelun yhteiskunnallisen instituution perusta. Huostaanotto ei poissulje vanhempien ja lasten suhteiden merkitystä, vain muuttaa niitä. Monet tutkimukset ovat todenneet, että vanhempien oikeuksien tunnistamisessa on haasteita ja vanhemmat voivat kokea tulleensa ohitetuksi huostasolun aikana. Julkinen huolto toimii yhteistyössä vanhempien kanssa lapseen liittyvissä asioissa, vaikka toimielimelle siirtyykin suurin osa huoltajille kuuluvista tehtävistä. Vanhemmilla säilyy oikeus päättää lapsen nimestä, uskontokunnasta ja kansalaisuudesta sekä lapsen edunvalvonta taloudellisten asioiden hoidossa. Sijaishuoltopaikkojen toimijat toteuttavat päivittäistä huoltajan tehtävää vastatessaan lapsen kasvatuksesta ja hoidosta. Yksityisen ja julkisen huollon tehtävät ovat aina lapsikohtaisia eli riippuu huostaanoton tarkoituksesta, mitkä tehtävät kuuluvat toimielimen hoidettavaksi. Vanhemmille on aina tiedotettava oleellisista ratkaisuista, jotka vaikuttavat lapsen elämään. (Helavirta 2016, 191–192.)

Huostaanottopäätöksiä tehtäessä lasten biologisilla vanhemmilla on tutkimusten mukaan useita samanaikaisia ongelmia. Ongelmista yleisimpiä ovat mielenterveysongelmat, runsas päihteidenkäyttö, perheväkivalta, lapsen hoidon laiminlyönti tai lapsen pahoinpitely. Lapsen asetumista sijaishuoltopaikkaan auttaa huomattavasti, mikäli vanhemmat antavat lapselle siihen luvan ja tukevat lapsen kiinnittymistä sijaishuoltopaikan aikuisiin. Huostaanoton jälkeen vanhemmat jäävät usein vaille riittävää tukea ja huomiota kiinnitetään vain esimerkiksi vanhemman päihteiden käyttöön. Päihteidenkäytön taustalla voi olla esimerkiksi psyykkinen sairaus, joka jää huomiotta ja hoitamatta. (Sinkkonen 2015, 154–155.) Osalle vanhemmista lapsen huostaanotto voi olla niin vaikea ja ahdistava kokemus, että se saattaa johtaa jopa suhteiden katkeamiseen sekä lapseen että lastensuojeluun (Sen & Broadhurst 2011, 302).

4.3.1. Vanhemmuus ja huostaanotto osana elämäntapaa

Yksilön elämäntapa on sekoitus ikäkausien ja elämäntapajen vaikutusta toisiinsa, jossa ihminen on tavoitteellinen toimija. Perheiden elämäntapa muodostuu perheen jäsenten keskinäisestä vuorovaikutuksesta ja heidän yksilöllisistä elämäntapajistaan. Elämäntapa tarkoittaa koko elämän ajan jatkuvaa monisuuntaista polkua, joka sisältää ihmisen tekemät ratkaisut, odotukset ja vaatimukset. Elämäntapajalle on tyypillistä yksilöllisyys ja joustavuus sekä erilaiset satunnaistekijät, jotka muokkaavat ennustamattomasti yksilön elämäntapaa. Se sisältää myös kehitystehtäviä, jotka liittyvät erityisesti nuoruuteen ja aikuisuuteen. Kehitystehtäviä voivat olla esimerkiksi puolison valinta, lasten saaminen ja toimeentulon turvaaminen. Kehitystehtävien saavuttamisen aika voi vaihdella yksilöiden välillä paljonkin. Tehtävien saavuttamisen myötä yksilö omaksuu itselleen erilaisia rooleja. (Ruoppila 2014, 99–108.)

Rooleista pysyvimpiä on vanhempi–lapsisuhde. Lapsen syntymä on muutos, johon vanhemmat tarvitsevat monenlaisia voimavaroja. Vanhempien ja lasten välistä suhdetta ajatellaan tukevana ja tunnepitoisena vuorovaikutussuhteena, johon sisältyy lämpöä ja avunantoa. Sukupolvien välinen vuorovaikutus on tiheää ja monipuolista. Perheen elämäntapajalle vaikuttavat normatiiviset elämäntapahtumat eli asioiden oletetaan tapahtuvan tietyssä järjestyksessä. Poikkeamat tavanomaisesta elämäntapajasta ennustavat ongelmia myöhäisemmässä vaiheessa. Elämäntapahtumat perheessä vaikuttavat aina kaikkiin perheenjäseniin, koska kaikki ovat sidoksissa toisiinsa. (Ruoppila 2014, 108–118.)

Huostaanotto vaikuttaa perheen ja yksilön elämäntapajalle monella tavalla. Huostaanoton seurauksena yhden tai useamman perheenjäsenen asuinpaikka vaihtuu, jolloin perheen kokoonpano pienenee. Vanhemmuuden toteuttaminen etänä vaatii uudenlaisen systeemin luomista ja opettelua. Tapaamiset lapsen ja muun perheen välillä suunnitellaan yhdessä sosiaalityöntekijän ja sijaishuoltopaikan kanssa. Myös sisarusten välit muuttuvat huostaanoton seurauksena. On huomioitava, että jo huostaanottoa edeltäneet tapahtumat ovat voineet olla perheelle hyvin kuormittavia ja välejä rikkovia. Huostaanotto rikkoo normatiivisen elämäntapahtumien sarjan siten, että lapsi irrottautuu vanhemmista aikaisemmin kuin ilman huostaanottoa todennäköisesti tapahtuisi. Myös vanhemmuuden kokemus muuttuu, ja osa vanhemmuuden taakasta siirtyy sijaishuoltopaikalle. Huostaanoton voidaan ajatella olevan satunnaistekijä, joka vaikuttaa koko loppuelämän kulkuun. Erilaisten kehitystehtävien saavuttaminen voi myös viivästyä, koska suurten muutosten seurauksena lapsi voi esimerkiksi taantua pienemmän lapsen tasolle omassa

tarpeissaan. Itsenäistymisen osalta huostaanotettuna ollut nuori saa jälkihuollon tukea sekä taloudellisesti että käytännön asioiden kanssa, jotta itsenäistyminen tärkeänä kehitystehtävänä ei jäisi vaillinaiseksi.

4.3.2. Haavoittunut vanhemmuus

Julkisessa keskustelussa nousee usein esiin tämän ajan vanhemmuuden katoaminen. Ella Sihvonen (2016) kuvaa vanhemmuutta hauraaksi, ahdistuneeksi ja epävarmaksi. Vanhemmilta vaikuttaa puuttuvan sisäinen tieto siitä, millä tavalla vanhemmuudessa olisi hyvä toimia. Tämän lisäksi yhä lisääntyvässä määrin ajatellaan, että lasten ja nuorten vaikeudet johtuvat pääosin vanhemmista. Vanhempia tukemalla olisi mahdollista vähentää lasten ja nuorten kasvamiseen liittyviä haasteita. (Sihvonen 2016, 78.)

Vanhemmuus on monella tavalla ja monista eri syistä hyvin haavoittuvaista. Vanhempi kantaa mukanaan menneisyyden kokemuksiaan ja lapsuudenaikaisia vanhemmuuden malleja. Irene Kristeri (1995) kirjoittaa haavoittuneesta vanhemmuudesta sekä omien kokemusien pohjalta että työnsä kautta saamiensa näkökulmien kautta. Halusin ottaa Kristerin (1995) näkökulmaa osaksi tutkimustani, vaikka se ei ole tieteellistä tutkimustietoa, koska se tuo kaipaamaani ymmärrystä osaksi vanhemmuuden tarkastelun tematiikkaa. Hän on pohtinut pitkään syitä sille, miksi osa vanhemmista kokee vanhemmuuden lähes ylivoimaiseksi tehtäväksi, vaikka rakkaudesta lapsia kohtaan ei puutu. Kristeri (1995) väittää, että mikäli vanhempi on joutunut itse kasvamaan ilman läsnä olevaa ja turvallista aikuista, ei hän kykene itsekään toimimaan vanhempana haluamallaan tavalla. Vanhemmuus on kasvamista siihen vastuuseen, jossa vanhemman tehtävänä on vastata riittäväällä tavalla lapsen tarpeisiin sekä olla turvallinen ja läsnä oleva aikuinen. Vanhemmuus toteutuu vuorovaikutuksessa lapsen ja vanhemman välillä, johon kumpikin vaikuttavat. (Kristeri 1995, 9–22.)

Ratkaisuna riittämättömään vanhemmuuteen Kristeri (1995) näkee vanhemman avunsaamisen esimerkiksi terapian avulla, jolloin hänellä on mahdollisuus oppia ymmärtämään omia tunteitaan ja kasvattaa itselleen vanhempana parempi itsetunto. Tärkeäksi Kristeri näkee myös läheisriippuvuudesta eroon pääsemisen, jolloin pelot ja turvattomuus eivät olisi hyvän vanhemmuuden tiellä. Läheisriippuvuus on ulkoapäin ohjautuvuutta, jolloin ihminen ei toimi omista

lähtökohdistaan käsin vaan tarvitsee ulkopuolisen tahon, joka määrittelee, mitä on oikein tuntea ja tarvita. (Kristeri 1995, 27.)

Kristerin mukaan riittämätön vanhemmuus on seurausta vanhemman vieraantuneisuudesta omasta itsestään, jolloin vanhemmat eivät tiedä, millaisia he ovat. Tämän vuoksi he eivät kykene myöskään antamaan lapsilleen hyvää itsetuntoa. Lapsen tarpeet ja tunteet jäävät vanhemmalta näkemättä, minkä vuoksi lapsi joutuu käsittelemään ne itsenäisesti. Mikäli lapsella ei ole kykyä tunteiden ja tarpeiden käsittelyyn, hän kätkee ne sisälleen. Tämän seurauksena myöskään lapsi ei opi tunnistamaan omia tarpeitaan ja tunteitaan. (Kristeri 1995, 23–25.)

Haavoittunut vanhemmuus voi johtaa siihen, että vanhempi voi huonosti vanhemmuudessaan ja tämän seurauksena sairastuu esimerkiksi masennukseen tai ajautuu käyttämään päihkeitä. Sairastunut tai päihderiippuvainen vanhempi ei ole kykenevä vastaamaan lapsen huolenpidosta riittävällä tavalla, ja on mahdollista, että päädytään tilanteeseen, jossa lapsi on otettava huostaan. Haavoittuneen vanhemman näkökulmasta kokemus huostaanotosta todennäköisesti lisää haavoitetuksi tulleen kokemusta. Riittävän tuen avulla vanhemman on mahdollista päästä käsittelemään tunteitaan ja tarpeitaan omassa vanhemmuudessaan. Tuen avulla vanhemmuuden on mahdollista rakentua uudelleen vahvemmille kantimille, minkä myötä myös lapsen kotiutuminen voi olla todennäköisempää.

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

5.1. Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen lähtökohdat

Tutkimustehtävänä on kuvata, ymmärtää ja selittää huostaanotetun lapsen vanhemman vanhemmuutta sosiaalityöntekijöiden haastattelujen perusteella. Sosiaalityöntekijöiden haastattelut sisältävät asiakasprosessien kuvausta huostaanoton jälkeen. Tarkoitukseni on tarkastella biologisten vanhempien erilaisia rooleja huostaanotettujen lasten elämässä valitsemassani aineistossa. Lisäksi pohdin, millä tavalla muutokset lapsen suhteessa vanhempiinsa näkyvät aineistossa lasten ja vanhempien välisessä suhteessa.

Tutkimuskysymyksiäni ovat:

1. Millaisia rooleja biologisilla vanhemmilla on huostaanotettujen lasten elämässä sosiaalityöntekijöiden kuvaamana?
2. Minkälaisia muutoksia biologisten vanhempien ja huostaanotettujen lasten suhteessa esiintyy sosiaalityöntekijöiden asiakastarinoissa?

Tutkimuksella ei pyritä yleistettävyyteen vaan kuvaamaan juuri kyseisten tapausten vanhemmuutta ja ymmärtämään sitä. Laadullinen tutkimus määrittellään tutkimukseksi, jonka avulla tavoitellaan ”löydöksiä” ilman tilastollisia tai määrällisiä keinoja. Laadullisessa tutkimuksessa käytetään numeroiden sijaan sanoja ja lauseita, ja sen tavoitteena on tutkittavan ilmiön kuvaaminen, syvälinen ymmärtäminen ja tulkitseminen. Laadullinen tutkimusprosessi on syklinen prosessi, jota ei määrittele tiukat tulkintasäännöt. Se tutkii yksittäistä tapausta, jota se käsittelee perusteellisesti syvyyssuunnassa. Laadullisen tutkimuksen avulla saatua tutkimustulosta ei voida yleistää vaan se on pätevä vain kyseisen tutkimuskohteen osalta. Tutkija on tiedon keruussa ja analysoinnissa keskeisessä roolissa ja usein laadulliseen tutkimukseen liittyy suora kontakti, esimerkiksi haastattelu, tutkittavan ja tutkijan välillä. (Kananen 2017, 35–36.)

Laadullisessa tutkimuksessa on mahdollista lähteä liikkeelle ilman ennalta määriteltyjä oletuksia. Yksi esimerkki tästä on aineistolähtöinen analyysi, jossa teoria rakennetaan aineiston pohjalta. Aineistolähtöinen analyysi on käyttökelpoinen etenkin silloin, kun tarvitaan perustietoa jostakin ilmiöstä. Laadullisessa tutkimuksessa tutkijan asema on keskeinen ja vapaa, mikä

antaa mahdollisuuksia joustavaan tutkimuksen toteuttamiseen. (Eskola & Suoranta 2005, 19–20.)

5.2. Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistona käytän tutkimuksessani valmista aineistoa, jonka olen saanut käyttööni Yhteiskuntatieteellisestä tietoaarkistosta. Aineisto on nimeltään ”Lastensuojelun sijaishuolto ja lasten läheisverkot 2016 (FSD3203)”. Haastatteluaineiston on kerännyt Maiju Taskinen ajalla 4.–5.2.2016 omaa pro gradu -tutkielmaansa varten. Aineistossa on haastateltu neljää sosiaalityöntekijää. Asiakasperheitä aineistossa on yhteensä yhdeksän kappaletta, osassa perheistä on useampia sijoitettuja lapsia. Kyseisestä aineistosta on tehty aiemmin kaksi pro gradu -tutkielmaa, joissa aihetta on lähestytty laajemmin asiakaslasten läheisverkostojen näkökulmasta, kun tässä tutkielmassa keskitytään läheisverkostosta ainoastaan vanhempien rooliin lasten elämässä. Sosiaalityöntekijät ovat kuvanneet vastauksissaan huostaanotettujen lasten asiakasprosessia. Prosessin kuvauksessa tulee esille vanhemman rooli lapsen elämässä sekä lapsen ja vanhemman välinen suhde. Vanhemman rooli tulee esille aineistossa sosiaalityöntekijän kertomana esimerkiksi vanhemman kyvyissä ja mahdollisuuksissa osallistua lapsen kasvatukseen ja asioiden hoitamiseen. Suhteen laatua ja muutoksia on kuvattu esimerkiksi tapaamisten muutoksilla tai vanhemman osallisuudella lapsen elämässä. Muodostin tutkimuskysymykseni aineistosta nousseiden teemojen pohjalta.

Valitsemani aineisto on tutkielmaani sopiva asiantuntija-aineisto, joka kuvaa tutkimaani ilmiötä eli vanhemmuutta ja lapsen ja vanhemman välistä suhdetta. Valmiin aineiston käyttöä tutkimuksessa voidaan pitää suositeltavana, koska se on ekologista ja resursseja säästävää. Aineistoa voidaan hyödyntää myös vain osittain, käyttää sitä vertailuaineistona tai analysoida uudelleen. (Hirsjärvi ym. 1997, 185.) Kerätty aineisto sisältää paljon tietoa, jota harvoin on mahdollista hyödyntää yhdessä tutkimuksessa. Aineistonkeruuprosessin harjoittelu jää valmiin aineiston käytössä kokematta, mutta ajattelen, että tutkimusentekoprosesseja on monenlaisia ja tämä on yksi mahdollinen. Oma kokemukseni sosiaalityöntekijän työstä helpottaa omalla kohdallani valitsemani aineiston kontekstointia. Kokemus auttaa minua ymmärtämään sosiaalityöntekijän käyttämää ammattikieltä ja helpottaa aineiston analysointia, mikä voisi muuten olla haastavaa, kun ei ole ollut itse paikalla sitä keräämässä. Analyysissäni keskeisessä roolissa on sanallinen

ilmaisu, jolloin ei ole tarpeellista olla tietoinen haastateltavan käyttämistä eleistä tai muista sanattomista ilmaisuista. Valmiin aineiston käytössä on otettava huomioon, että se on toisen tutkijan keräämä aineisto. Tässä tapauksessa on oleellista, että aineisto on käytettävissä suoraan litteroidussa muodossa, jolloin se ei sisällä toisen tutkijan tekemää tulkintaa haastatteluvastauksista.

Aineiston koon ja kattavuuden suhteen Jari Eskola ja Juha Suoranta (2005, 60–61) toteavat, että aineiston koolla ei ole suoranaista merkitystä tutkimuksen onnistumiselle. Aineistoa ei ole myöskään mahdollista kerätä siten, että se aina kertoisi sosiaalisista tosiasioista. Tutkijan tehtävä on pohtia aineiston teoreettista merkitystä suhteessa asettamiinsa tutkimusongelmiin. Aineiston riittävän koon määrittelemiseksi voidaan ajatella, että aineisto on kylläntynyt eli saavuttanut saturaatiopisteensä siinä vaiheessa, kun uudet tapaukset eivät tuota enää lisätietoa tutkimusongelman näkökulmasta. Tutkijan on kuitenkin itse tehtävä päätös aineiston kylläntymisen suhteen, koska se ei ole yksiselitteinen asia.

5.3. Analyysimenetelmänä sisällönanalyysi

Analyysimenetelmänä käytän tutkimuksessani sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, jota on mahdollista käyttää kaikessa laadullisessa tutkimuksessa. Myös määrällisessä tutkimuksessa sitä on käytetty pitkään. Sisällönanalyysiä voi käyttää sekä yksittäisenä metodina että teoreettisena kehyksenä erilaisissa analyysikonaisuuksissa. Se kuuluu laadullisessa tutkimuksessa ryhmään, jota lähtökohdiltaan ei ohjaa mikään yksittäinen teoria tai epistemologia, vaan johon voidaan soveltaa monenlaisia teoreettisia ja epistemologisia lähtökohtia. Analyysimenetelmänä tutkimuksessani käytän myös teemoittelua, joka lukeutuu sisällönanalyysiin ja tarkoittaa laadullisen aineiston pilkkomista ja ryhmittelyä erilaisten aihepiirien mukaan. Aineiston ryhmittelyn jälkeen on mahdollista vertailla eri teemojen esiintymistä aineistossa. Ajatuksena teemoittelussa on etsiä aineistosta eri teemoja kuvaavia näkemyksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91–93.) Pelkästään teemoittelun avulla ei kuitenkaan ole mahdollista tuottaa pitkälle meneviä johtopäätöksiä, vaikka aineistosta voikin sen avulla nousta esiin mielenkiintoisia havaintoja. Teemoittelu vaatii rinnalle teorian ja empirian lomittumista toisiinsa, jolloin syntyy niiden välistä vuoropuhelua. (Eskola & Suoranta 2005, 174–175.)

Laadullinen analyysi jaetaan induktiiviseen, deduktiiviseen ja abduktiiviseen analyysiin. Tämä jako pohjautuu tutkimuksessa käytettävään päättelyn logiikkaan. Induktiivisessa päättelyssä analyysia tehdään yksittäisestä yleiseen. Deduktiivisessa päättelyssä suunta on taas yleisestä yksittäiseen. Abduktiivisessa päättelyssä havainnot perustuvat tiettyyn johtolankaan. Näiden lisäksi aineiston analyysi voidaan jakaa myös aineistolähtöiseen, teoriasidonnaiseen ja teorialähtöiseen analyysiin. Aineistolähtöisessä analyysissa analyysiyksiköt nousevat aineistosta eli ne eivät ole ennalta määrättyjä. Aikaisemmalla tiedolla ei silloin kuuluisi olla yhteyttä analyysin eikä lopputuloksen kanssa. Teoriasidonnaisessa analyysissa ei tukeuduta suoraan teoriaan mutta teoriaa voidaan käyttää analyysin apuna. Myös siinä analyysiyksiköt valitaan aineiston pohjalta. Teorialähtöinen analyysi on perinteisin analyysimalli, joka pohjautuu valittuun teoriaan, malliin tai ajatteluun. (Tuomi ym. 2009, 95–97.)

Ensimmäiseksi tutustuin aineistoon lukemalla sen läpi nopeasti silmäillen, jotta sain ymmärryksen siitä, minkälaista materiaalia se sisältää. Toisella lukukerralla luin sen hitaammin ja havainnoiden siitä vanhempiin liittyviä kuvauksia. Irrotin tekstistä kaikki vanhempiin liittyvät osuudet erilliseksi kokonaisuudeksi. Tämän jälkeen erottelin jokaisesta asiakastapauksesta äidin ja isän osuuden toisistaan. Vanhempien rooleja lasten elämässä tarkastelin analysoimalla sosiaalityöntekijöiden havaintoja vanhempien osuudesta lasten elämässä. Kiinnitin huomiota sosiaalityöntekijöiden kuvauksiin muutoksista vanhempien ja lasten välisessä suhteessa. Muutokset liittyivät osittain menetyksiin, joten muutokset ja menetykset kulkivat tarinoissa rinnakkain. Muutokset sisälsivät myös hyviä muutoksia vanhempien ja lasten välisessä suhteessa. Analyysiani ohjasivat alkuun aineistosta nousseet havainnot. Lukiessani aineistoa tunnistin siitä vanhemmuuden rooleja ja vanhempien ja lasten välisten suhteiden kuvauksia. Vanhemmuuden rooleja analysoin myöhemmin lisäksi teoriataustassa esittelemäni vanhemmuuden roolikartan avulla.

5.4. Tutkimuksen luotettavuuden ja eettisyyden arviointi

Tieteellisessä työssä, kuten pro gradu -tutkielmassa, tavoitellaan aina luotettavaa tietoa ja työ tehdään hyvän tieteellisen käytännön vaatimalla tavalla. Hyvä tieteellinen käytäntö tarkoittaa esimerkiksi rehellisyyttä, tarkkuutta ja objektiivisuutta tutkimuksen teossa, tieteellisten menetelmien käyttöä, tulosten avoimuutta ja vastuullisuutta, lähdeviittausten oikeellisuutta,

tutkimuksen eettistä suunnittelemista, toteuttamista ja tallentamista sekä tutkimuslupien hakemista. (Kananen 2017, 189–190.) Tutkimuksen tekeminen niin, että eettiset näkökohdat on riittäväällä tavalla otettu huomioon, on vaativa tehtävä ja vaatii tutkijalta tarkkaavaisuutta (Hirsjärvi ym. 1997, 30).

Lastensuojelututkimus on lähtökohtaisesti eettisesti haastavaa ja vaatii tutkijalta erityistä huolellisuutta, koska siinä käsitellään ihmisten yksityisyyteen liittyviä arkaluonteisia asioita. Lastensuojeluun liittyvä aineisto on säilytettävä muiden ulottumattomissa esimerkiksi lukitussa kaapissa. Tutkimuksen jälkeen aineisto on hävitettävä tietoturvallisesti luotettavalla tavalla. Tutkielmassa käyttämässäni aineistossa asiakkaiden tiedot on anonymisoitu tunnistamattomiksi. Myös paikkakuntaan ja kulttuuriin liittyvät yksityiskohtaiset tiedot on poistettu.

Eettisestä näkökulmasta on tarpeellista arvioida myös sosiaalityöntekijöiden haastattelujen kykyä antaa valitsemaani aiheeseen soveltuvaa tietoa. Ajattelen sosiaalityöntekijän näkökulman olevan neutraalimpi tarkastelukulma kuin vanhemman tai lapsen oma näkökulma elämässään tapahtuneisiin asioihin. Toisaalta se on myös etäisempi ja sisältää väistämättä myös oletuksia siitä, millä tavalla asiat ovat menneet. Sosiaalityöntekijän näkökulmasta puuttuvat myös kokemukseen liittyvät tunteet. Sosiaalityöntekijöitä haastatteleamalla on kuitenkin mahdollista saada ymmärrystä asiakkaan kokonaistilanteesta ja siinä tapahtuneista asioista ja muutoksista.

7 VANHEMMUUDEN PALAPELI

Vanhemmuuden palapeli kuvastaa näkemykseni mukaan hyvin sitä vanhemmuuden kenttää, jolla tutkielmani aineistossa liikutaan. Vanhemmuus koostuu monista tekijöistä eli palasista. Palapelin tavoin vanhemmuus näyttäytyy kuitenkin helposti hajoavana, mutta osaltaan myös korjattavissa olevana. Myös ulkopuoliset tahot voivat auttaa vanhemmuuden palapelin kokoaamisessa. Vanhemmuuden palapelin armollisuus syntyy siitä, että esimerkiksi sijaisperhe voi antaa omat palasensa, joilla täydentää lapsen tarvitsemaa huolenpitoa, kun vanhemman omat voimat eivät siihen riitä.

Lukiessani aineistoa ensimmäisen kerran, tein huomion, että jokainen huostaanotetun lapsen ja hänen vanhempansa tarina on yksilöllinen. Asiakasprosessit ovat kulkeneet jokainen omaa polkuaan. Tein analyysin sisällönanalyysimenetelmällä, jossa aineistoa luetaan useampaan kertaan ja lukiessa siitä tehdään havaintoja. Lukiessani löysin vanhempien osalta yhteneväisiä, mutta myös eriäviä teemoja. Vaikka aineistossa ei käsitellä pelkästään lapsen ja vanhemman välistä suhdetta, vaan myös muun lapsen läheisverkoston, on suhde vanhempaan suurimmassa osassa tapauksia lapsen tärkein suhde. Toisaalta huomion arvoista on se, että vaikka vanhempi ei olisi läsnä lapsen elämässä, on hän silti merkittävä tekijä lapsen hyvinvoinnin näkökulmasta. Vanhemman puuttumisella on todennäköisesti monia haitallisia seurauksia lapsen kasvulle ja kehitykselle.

Päihteet liittyvät aineistossani monien vanhempien elämään. Päihteet ovat osa kahdeksan vanhemman elämää, seitsemän vanhemman päihteidenkäytöstä ei ole tietoa. Lisäksi vanhemmilla on mielenterveysongelmia, väkivaltaisuutta ja erilaisia sairauksia. Kaikki aineiston huostaanotot ovat seurausta vanhemmista johtuvista syistä. Tätä havaintoa tukee Sihvosen (2016) tutkimuksen päätelmä siitä, että vanhemmat aiheuttavat suuren osan lasten elämän haasteista. Aineistossa ei ole yhtään ydinperhettä, vaan kaikki vanhemmat ovat vanhemman roolissa joko yksinhuoltajana tai uuden puolison kanssa. Osalla vanhemmista on lapsia uuden puolison kanssa, jotka asuvat kotona. Seitsemän asiakasperheen lapset ovat sijoitettuna sijaisperheeseen, yhden perheen laitokseen ja yhden perhekotiin.

Analyysini mukaan aineiston tapauksissa on isoja eroja äitien ja isien vanhemmuudessa. Äitien vanhemmuus on isien vanhemmuutta vahvempaa ja suhde lapseen on yleensä parempi. Äideistä

kahdeksan yhdeksästä on huostaanoton jälkeen mukana lapsen elämässä, kun isistä vain neljä kymmenestä. Äideistä tosin yksi kuoli myöhemmin. Isistä neljällä ei ole lainkaan suhdetta lapseen tai isyyttä ei ole vahvistettu. Tämä havainto tukee näkemystä, jonka Kati Kallinen (2019) on tutkimuksessaan esittänyt. Äitien vanhemmuus on ollut vahvempaa myös ennen huostaanottoa, ja useat heistä ovat toimineet yksinhuoltajina. Tästä johtuen aineisto sisältää enemmän äidin vanhemmuuden kuvausta kuin isän. Äidin vanhemmuutta kuvataan myös yksityiskohtaisemmin. Oman sosiaalityön työkokemukseni perusteella voin todeta myös sen, että vaikka molemmat vanhemmat olisivat lapsen elämässä mukana tasapuolisesti, vuorovaikutusta sosiaalityöntekijällä on keskimääräisesti enemmän ja useammin äitien kanssa. Tämän seurauksena sosiaalityöntekijöillä on usein myös monipuolisempi kuva äitien vanhemmuudesta kuin isien.

7.1. Vanhemmuuden roolit

7.1.1. Uutta roolia rakentamassa huostaanoton jälkeen

Huostaanotto ei tarkoita, että lapsen ja biologisten vanhempien yhteydenpito katkeaa. Lastensuojelulaki (417/2007) korostaa lapsen ja vanhempien välisen suhteen tärkeyttä ja sen tukemista erilaisin yhteydenpidon keinoin. (Laakso 2016, 171.) Tapaamisten tiheyteen ja muotoon vaikuttaa ennen kaikkea vanhemman vointi ja jaksaminen. Osa vanhemmista on aineiston mukaan hyvin vahvasti mukana lapsen elämässä, vaikka lapsi onkin huostaanotettu. Äitien aktiivisuus näyttäytyy aineistossa moninaisesti. Esimerkiksi yhdessä asiakasperheessä äiti on mukana aktiivisesti lapsen elämässä, vaikka lapsi sijoitettiin kiireellisesti hänen luotaan sijaisperheeseen.

Äiti jäi tän pojan kanssa ja he ei sitten pärjännyt. Et tilanne oli silloin tämmönen ja täs on ollut poika sijoitettiin alun perin perheeseen silloin kiireellisesti ja äiti on ollut siinä mukana höösäämässä ja halunnut pojalle hyvää sillä omalla tavallansa...sitten tää poika sijoitettiin laitokseen ja äiti oli tässä vaiheessa kovasti koko ajan mukana ja halus pojalle hyvää, mutta oli myöskin aika uhkaava ja innokaskin siinä asiassa. (case 8)

Uuden roolin rakentaminen huostaanoton jälkeen voi ilmetä vanhemman käytöksessä epävakautena. Voi kestää kauankin, ennen kuin vanhempi löytää oikean tavan toimia suhteessa lapseen ja uuteen sijaishuoltopaikkaan.

Huostaanotettujen lasten vanhempien rooli lasten elämässä vaihtelee hyvin paljon tapauskohtaisesti. Siihen, minkälaiseksi vanhemman rooli rakentuu, vaikuttaa esimerkiksi se, millä tavalla vanhempi kykenee ottamaan vastaan etävanhemmuuden. Vanhemmat voivat esimerkiksi kokea, että hyväksyessään huostaanoton he luovuttavat lapsen kokonaan pois. Lapselle on kuitenkin tärkeää, että hänellä on vanhempien lupa asettua uuteen asuinpaikkaansa. Vanhempien ja sijaishuoltopaikan aikuisten yhteistyötä helpottaa tilanteen hyväksyminen. Mikäli vanhempi vastustaa huostaanottoa, voi hän sen seurauksena menettää elämänhalunsa tai ottaa esimerkiksi ”taistelijan” roolin suhteessa huostaanotosta päättäneisiin viranomaisiin ja uuteen sijaishuoltopaikkaan. ”Taistelijan” tehtävä voi täyttää koko elämän ja katkerottaa vanhemman suhteessa yhteiskuntaan. Seuraavassa aineisto-otteessa sosiaalityöntekijä kuvaa isän itselleen ottamaa ”taistelijan” roolia.

Isä ei halua sijaisvanhempien kanssa olla samassa palaverissa. Hän ei edelleenkään halua olla. Ne ovat ryöstäneet hänen lapsensa. Hän on edelleenkin tätä mieltä. Niin niin tuota joo erittäin paljon vaatinut tää paitsi tämän isän kanssa työskentely, kun isä soittelee aina milloin mistäkin asiasta soittaa taas sosiaalityöntekijän kautta viestit kulkevat ja muistuttaa vähän väliä, mitä siellä on. Lapset viety avantoon, käy tarkistamassa onko avanto syvä, lapsilla on liian ohuet patjat sitä tätä ja tuota. (case 3)

Osa aineiston vanhemmista ei ole tekemisissä lainkaan lasten kanssa eli heillä ei ole minkäänlaista roolia lasten elämässä. Roolin puute johtuu vanhemmasta itsestään, toisen vanhemman rajoittamistoimenpiteistä tai lapsen haluttomuudesta olla tekemisissä vanhemman kanssa. Sosiaalityöntekijät kuvaavat, että osa lapsista ei ole kiinnostunut tapaamaan vanhempiaan. Tämä voi johtua lähivanhemman negatiivisista puheista toisesta vanhemmasta. Negatiiviset puheet voivat johtua esimerkiksi siitä, että lähivanhempi ei halua lapsen olevan tekemisissä toisen vanhemman kanssa tämän väkivaltaisen käytöksen vuoksi. Osassa tapauksista toisesta vanhemmasta ei ole kenelläkään mitään tietoa eikä lähivanhempi ole halukas tietoa jakamaan. Osa vanhemmista ei tapaa lasta tai pidä häneen yhteyttä, vaikka hänelle on annettu siihen mahdollisuus. Osan vanhemmista vanhemmuutta ei ole vahvistettu lainkaan. Yhden asiakasperheen vanhemmista kumpikaan ei ole mukana lapsen elämässä.

Useat aineiston vanhemmat tapaavat lapsiaan rajoitetusti, valvotusti tai tuetusti. Syynä tähän on esimerkiksi vanhempien päihteidenkäyttö. Tapaamisten tiheyteen vaikuttavat monet asiat. Lapsen toive otetaan tapaamisten suunnittelussa huomioon. Aineistossa yhden perheen lapset

pelkäävät isäänsä hänen väkivaltaisen käytöksensä vuoksi, ja tämän vuoksi tapaamisia on vain kerran kuukaudessa päivätapaamisena. Tapaamisten tiheyteen vaikuttavat myös vanhemman voimavarat eli tapaamiset suunnitellaan tapaavan vanhemman voimavarojen sallimissa rajoissa. Sosiaalityöntekijän näkökulmasta on tärkeää voida luottaa vanhemman omaan kykyyn arvioida voimavarojaan ennen suunniteltua lapsen tapaamista. Vanhemman työkiireet rajoittavat tapaamisia aineiston yhdessä perheessä, minkä vuoksi tapaamisia on harvakseltaan. Tapaamisten suunnittelussa pyritään aina kuitenkin säännöllisyyteen, jotta suhde vanhemman ja lapsen välillä pysyy yllä.

Lapsen asioista sopimisessa yhdessä sosiaalityöntekijän ja sijaishuoltoapaikan kanssa vanhempien rooli vaihtelee aineiston perheissä hyvinkin aktiivisesta passiiviseen. Osassa tapauksista rooli on muuttunut aktiivisesta passiiviseksi tai toisinpäin. Vanhemman yhteistyökykyisyys viranomaisten ja sijaispaikan aikuisten kanssa on edellytys lapsen hyvinvoinnille ja mahdollisuudelle kotiutua. Yhteistyön onnistuminen määrittää pitkälti vanhemman roolia lapsen elämässä ja mahdollisuuksia toimia siinä. Joskus yhteistyö voi muuttua paremmaksi vasta huostaanoton purun jälkeen, jolloin vanhemmuus on vahvistunut.

Silloin se huusi puhelimessa, mutta nyt hän soittelee vaikka asia ei minulle kuulukaan, niin soittelee mulle ja kyselee kasvatusneuvoja. Ja kaikki ihan positiivisessa mielessä. Ja ja mä aina mä kuuntelen aina ystävällisesti, kun se niin ystävällisesti kyselee ja on kiitollinen neuvosta. Minä ihan mielelläni autan häntä ja näin. (case 2)

Sosiaalityöntekijä kuvaa äitiä, joka kokee lasten huostaanoton lasten ryöstämisenä ja on ottanut elämäntehtäväkseen valittaa kaikesta lasten asioihin liittyvästä.

Isällä on tapana, vaikka lapset ovat olleet jo kuusi vuotta sijoituksessa, tapana valittaa jatkuvasti. Se valittaa kaikesta aina ja menee ihan korkeimpiin. Hänellä on ihan sellainen elämäntehtävä. Hän on ihan sanonut, että tämä on mun elämäntyöni. Hän on ihan tuonut ilmi. (case 3)

Ristiriitaista kyseisen vanhemman ja lasten välisessä suhteessa on se, että isä haluaisi lapset luokseen asumaan, mutta lapset eivät suostu edes tapaamaan häntä ilman valvontaa, koska pelkäävät hänen väkivaltaisuuttaan ja arvaamatonta käytöstään. Isän toiveet ja pyrkimykset ovat siis täysin epärealistisia.

Hyvästä yhteistyökyyvystä ja luottamuksellisesta suhteesta vanhemman ja viranomaisen välillä kertoo yhden asiakasperheen äidin kokemus siitä, että hän ei kykene kantamaan lapsista kokonaisvastuuta, vaan tarvitsee tuekseen kasvatuskumppanuutta sijaisvanhemmalta.

Ja äiti hätääntyneenä soittaa minulle, että mä en jaksa kokoaikaisesti vastata näistä lasten asioista, että mä jaksan aina silloin kun pitää niitä luonaan, mutta kokoaikaisesti ei niin ku. (case 3)

Osalla vanhemmista on heikot yhteistyötaidot lähes kaikkiin ympärillä oleviin tahoihin. Yhdessä aineiston perheessä äidin on vaikeaa tulla toimeen sijaisperheen vanhempien, sosiaalityöntekijän, oman äidin ja sisarusten kanssa. Myös parisuhteet katkeilevat jatkuvasti.

...yhteistyö äidin kanssa on mahdotonta. Että tää on aivan ihana, herttainen ihminen tää sijaisäiti ja varmaan alkuun yritti kaikkensa, mutta kun ei sen äidin kanssa voi. Mäkin varmaan täältä taustalta vähän kannustanut, että ei sun tarvi, kun se on ihan mahdotonta, mutta mummun ja isän kanssa on voinut sopia. (case 9)

Vanhemman heikot yhteistyötaidot tulevat huostaanoton jälkeen huomattavan vahvasti esille, koska yhteistyötä on tehtävä huostaanoton seurauksena moniin eri suuntiin. Vanhemmuuden uuden roolin rakentamista voi entisestään vaikeuttaa vanhemman jatkuva epäonnistumisen tunne yhteistyösuhteessa lapsesta huolta pitäviin aikuisiin. Jo vanhemman ennestään heikko itseluottamus oman vanhemmuuden suhteen voi tämän seurauksena heiketä entisestään ja luoda varjoja vanhemmuuden ylle.

7.1.2. Vanhemmuuden monet roolit

Analyysin perusteella löysin asiakasperheiden vanhemmuudesta huoltajan, rajojen asettajan, ihmissuhdeosaajan ja rakkauden antajan rooleja (Järvinen ym. 2012, 171–172). Seuraavissa esimerkeissä tuon niitä esille. Sosiaalityöntekijän kuvauksessa äidin käytöksessä tulee esille *huoltajan ja rajojen asettajan tehtäviä* huostaanoton jälkeisen vanhemmuuden osalta.

...äidiltä tuli koko ajan ohjeita minun kautta niin kuin mummulle, että mummu ei anna puhtaita vaatteita ja vaatteet on liian pieniä ja ja tuota ja yksin joutuvat pienet koulumatkaa pimeessä kulkemaan metsikön läpille ja pelkäävät ja kaikennäköistä tuli... (case 2)

Se vaan kuunteli äidin ohjeita mummon ohjeet oli ei ollenkaan ja äiti anto ohjeita aina ja soitteli sinne kokoajan ja meni ristiriitaan ne äidin ja mummun ohjeet aina ja lapsen. (case 2)

Äidillä on edelleen vahvasti *huoltajan ja rajojen asettajan rooli*, vaikka mummun tehtävänä on sijaisvanhempana toimia lasten arjen huolenpitäjänä. *Huoltajan tehtävistä* äiti toimii aineistokatkelmassa vaatettajana sekä puhtaudesta ja ympäristöstä huolehtijana. Rajojen asettajan tehtävistä hän toimii turvallisuuden luojana. Myöhemmin molempien lasten huostaanotto puretaan ja lapset palaavat takaisin äidin luokse. Äidin vanhemmuus on vahvistunut ajan kuluessa, ja hän on saanut myös lisää lapsia uuden kumppanin kanssa.

Niin niin sitten tuota tuli oo pyyntö asianajajalta, että äiti oli sanonut kovasti jo sanonut, että hän ottaa tämän vanhemman lapsen, että se voi jo niin pahoin, että se haluaa valita tän kulttuurinsa ja että täytys jotakin tapahtua. (case 2)

Edellisessä katkelmassa kyseinen äiti toimii vanhempana myös *ihmissuhdeosaajan roolissa*, joka on huolissaan lapsen pahoinvoinnista. Huolehtiessaan lapsesta äiti toimii lapsen ja perheen ihmissuhteiden vaalijana, jotta lapsen olisi mahdollista elää heidän kulttuurinsa mukaisesti. *Ihmissuhdeosaajana* äiti toimii myös keskustelijana, kuuntelijana ja lapsen tunteiden hyväksyjänä havaitessaan lapsen pahoinvoinnin. Kyseinen äiti toimii aineiston analyysin perusteella lasten elämässä useammassa roolissa, mikä kertoo todennäköisesti vanhemmuuden laaja-alaisuudesta. Vanhemmuus on tässä tapauksessa siis riittävän vahvaa, jotta lasten huostaanotot on mahdollista purkaa ja he voivat palata äidin luokse.

Aineiston toisessa asiakasperheessä isä toimii vanhempana *huoltajan ja rajojen asettajan roolissa* seuraavassa katkelmassa:

...kun isä soittelee aina milloin mistäkin asiasta soittaa taas sosiaaliviestintäjän kautta viestit kulkevat ja muistuttaa vähän väliä, mitä siellä on. Lapset viety avantoon, käy tarkistamassa, onko avanto syvä, lapsilla on liian ohuet patjat sitä, tätä ja tuota. En minä lähde joka kerta tarkistamaan, kun tiedän, ettei siellä ole mitään hätää. (case 3)

Tässä tapauksessa on kyse kuitenkin erilaisesta tilanteesta, koska isällä on tapana valittaa kaikista asioista, vaikka varsinaista huolta ei olisikaan. Valittaminen johtuu isän kokemuksesta siitä, että lapset on viety häneltä ilman syytä. Isän suhde lapseen on etäinen.

Aineiston analyysin perusteella yhden asiakasperheen äiti toimii vanhempana huostaanoton jälkeen aktiivisesti tavaten lasta hänelle asetettujen rajoitusten mukaan. Vanhempi luopuu pääosin vanhemmuudestaan siinä vaiheessa, kun hän huomaa lapsen olevan sijaishuoltopaikassaan turvallisissa olosuhteissa ja että hänestä pidetään siellä hyvää huolta. Äiti toimii siis *rajojen asettajan ja huoltajan roolissa* etäältä, osallistumatta itse lapsen elämään.

Elikkä siis tietyllä tavalla he huomasi sen, että lapsi on sellaisessa paikassa, että hänestä tietyllä tavalla pidetään huolta ja sit niin ku myös se siellä on semmosia ihmisiä, jotka hänestä huolehtii. (case 4)

Viidennen asiakastapauksen äidin vanhemmuudessa on monenlaisia sävyjä, mikä näkyy hänen ja lasten välisessä suhteessa eri tavoin. Äiti on käyttänyt runsaasti päihteitä eikä ole kyennyt tarjoamaan lapsille turvallisia kasvuolosuhteita. Lapset kuitenkin turvaavat äitiin omissa vaikeuksissaan, ja esimerkiksi vanhin lapsista palaa aikuisena äidin luokse asumaan menettäessään asuntonsa. Myös nuoremmat lapset haluavat vaihtaa laitokseen, joka sijaitsee lähempänä äitiä ja kotipaikkakuntaa. Äiti järjestelee lasten asioita aktiivisesti, vaikka lapset asuvat sijaisperheessä.

Mutta se, että sehän ei olisi koskaan tullut mulle pöydälle pohdittavaksi, jo äiti ei olisi niin ajamassa sieltä takaa. Eli tää äiti näkyy sen lapsi 1 kampeamisessa sieltä perähuoneesta taas ihmisten ilmoille ja sitten tässä nuorempien lasten sijaishuoltopaikan muuttamisessa. Eli äiti siellä se, joka järjestelee asioita. (case 5)

Äiti on toiminut *huoltajan roolissa* huostaanotetuille lapsilleen. Äidin luona asuvat nuoremmat lapset ovat lastensuojeluasiakkuudessa, ja toisella heistä on vaikeuksia sängystä nousemisessa ja kouluun lähdössä eli hän jäisi mieluummin koulupäivän ajaksi kotiin. Äidin kyky huolehtia lastensa arkipäivien sujumisesta ei ole kuitenkaan riittävän hyvä turvataksien lasten kasvun ja kehityksen toteutumista. Sosiaalityöntekijän kertomuksen mukaan äidillä ei ole myöskään kykyä asettua lapsen asemaan ja ymmärtää lapsen näkökulmaa. Äiti ei tämän seurauksena todennäköisesti ymmärrä, minkälaista haittaa lapsille aiheutuu hänen ja hänen miesystävänsä välisestä tulehtuneesta tilanteesta ja kodin kiristyneestä ilmapiiristä. Vanhemmuuden roolikartassa rajojen asettajan rooliin kuuluu lasten turvallisuudesta huolehtiminen. Se ei ole kuitenkaan mahdollista, mikäli vanhemmalla on suuria vaikeuksia oman elämänhallinnan ja parisuhteen kanssa, eikä hän tavoita lasten asemaa omien ongelmiansa keskellä. Tämän vuoksi on

mahdollista päätellä, että kyseinen äiti ei ole kykenevä arvioimaan lasten kotiinpaluun seurauksia, mikäli huostaanotot äidin toiveiden mukaisesti purettaisiin.

Vanhemmuuden roolikartassa ihmissuhdeosaajan roolissa vanhemman tehtävänä on vaalia lasten suhteita sukulaisiin ja läheisiin. Äiti ei halua olla itse omien sisarustensa kanssa tekemisissä, minkä seurauksena näiden suhteiden ylläpito jää lasten oman aktiivisuuden varaan. Yksi lapsista pitääkin yhteyttä omiin kummeihinsa, vaikka äiti ei ole heihin yhteydessä.

...äiti on ollut sillain kärsivällinen ja mennyt tavallaan sillain rauhallisesti edeten että että täs on kuitenkin menty mun mielestä sillain yhteis...yhteisymmärryksessä ja yhdessä sillain ajatellen että mikä on tän lapsen kannalta sopiva tahti edetä. (case 6)

Edellisessä katkelmassa äiti toimii *ihmissuhdeosaajan roolissa* hyväksyen ja kuunnellen lapsen tunteita ja toimien niiden mukaisesti. Isällä sitä vastoin työ sanelee lapsen tapaamisen raamit. Lapsi kertoo sosiaalityöntekijälle ymmärtävänsä, että isällä on sellainen työ, ettei pääse tapamaan lasta kuin muutamia kertoja vuodessa. Tällä tavoin isä toimii *elämän arvojen opettajana*, osoittaen lapselle valintojensa kautta oman elämänsä asioiden arvojärjestyksen.

Tilanteissa, joissa vanhempi lähtee itse hakemaan perheelle apua haasteisiin, hän osoittaa pysyvän toimimaan *rajojen asettajan roolissa* eli tiedostaa avun tarpeen ja mahdollisen lapselle turvattoman tilanteen. Aineistossa yhden asiakasperheen äiti alun perin hakee perheelle apua ja on aluksi aktiivisesti mukana lapsen elämässä. Päihteiden myötä vanhemmuus kuitenkin heikenee ja lopulta äiti luovuttaa ja väistyy etäämmälle lapsen elämästä. Kyseisellä äidillä vanhemmuuden rooli vaihtelee asiakkuuden aikana siten, että hänen kykynsä asettua lapsen asemaan vaihtelee. Hän ei esimerkiksi tunnista lapsen kotiutumisen mahdollisuutta tilanteessa, jossa hän on itse suorittamassa vankeusrangaistusta ja päihteidenkäyttö ei ole hallinnassa. Hän myös menee sijaisperheeseen hakemaan lasta kotiin ilmoittamatta, jolloin lapsen turvallisuuden tunne äidin vanhemmuutta kohtaan saa suuren kolauksen. Vanhemmuuden roolissa on tärkeää myös miettiä, millä keinoin asioita ajaa, jotta yhteistyö on mahdollista. Seuraavassa aineistoesimerkissä äidin käytös näyttäytyy sosiaalityöntekijälle ristiriitaisena.

...ja sitten tää poika sijoitettiin ihan laitokseen ja äiti oli tässä vaiheessa kovasti koko ajan mukana ja halus pojalle hyvää, mutta oli myöskin aika uhkaava ja innokaskin siinä asiassa. (case 8)

Äidin tarkoitus oli toimia lapsen parhaaksi, mutta epävakaalla toimintatavalla pyrkimyksestä voi olla enemmän haittaa kuin hyötyä.

Rakkauden antajan roolissa toimii äiti, jonka vanhemmuus on muuten hyvinkin puutteellista ja jopa haitallista lapsille. Äidin kaikki lapset on huostaanotettu. Äidin kyky ylläpitää kodin siis- teyttä on heikko. Äiti kohtelee kahta huostaanotettua ja samaan perheeseen sijoitettua lastaan eriarvoisesti. Äidin päihdeongelma aiheuttaa ailahtelevaisuutta ja lupauksien pettämistä lap- sille. Äidin vanhemmuus ei ole siis millään roolikartan osa-alueella onnistunutta. Kuitenkin pilkahdus *rakkauden antajan roolista* näkyy sosiaalityöntekijän kuvauksessa äidin lohduttaessa pienempää lasta silittäen hellästi tämän ollessa kipeänä neuvottelussa. Rakkauden antajan rooli tulee esille myös äidin toiveessa lasten kotiutumisen, vaikka se on monista syistä epärealis- tista.

Aineiston analyysin perusteella vahvimmin tuli esille vanhempien rajojen asettajan ja huoltajan roolit. Kolmanneksi eniten esiin nousi ihmissuhdeosaajan rooli. Myös rakkauden antajan rooli nousi aineistosta esiin pilkahduksenomaisesti. Tämä roolien näyttäytyminen aineistossa voi kertoa vanhemmuuden osalta siitä, että rajojen asettajan ja huoltajan rooli on sellainen, joka selkeimmin näyttäytyy sosiaalityöntekijälle. Sosiaalityöntekijä toimii myös ammattinsa puo- lesta tässä samaisessa roolissa, ja vanhemman osuus tulee sitä kautta näkyväksi. Usein puutteet tässä roolissa ovat usein myös niitä, jotka herättävät huolen lapsen hyvinvoinnista ja voivat jatkuessaan johtaa huostaanottoon.

7.2. Muutoksia ja menetyksiä vanhemman ja lapsen välisessä suhteessa

Huostaanotettujen lasten elämässä ovat tavanomaisia monet muutokset niin ennen huostaanot- toa kuin sen jälkeenkin. Lasten perheet hajoavat ja syntyy uudenlaisia perheitä. Asuinpaikkaa vaihdetaan usein, mikä aiheuttaa muutoksia myös päiväkotij- ja koulupaikkoihin sekä kaveri- suhteisiin. Asumista saatetaan vaihtaa vanhemman luota toisen vanhemman luokse. Huostaan- otto on siis yksi muutos lisää aikaisempien muutosten ketjuun lapsen elämässä. (Laakso 2016, 162.) Näiden lisäksi muutoksia tapahtuu myös vanhempien ja lasten välisissä suhteissa. Muu- tokset voivat olla huonompaan tai parempaan suuntaan. Muutoksen parempaan suuntaan ai- heuttaa yleensä vanhemman tilanteen paraneminen.

Sosiaalityöntekijät kuvasivat aineistossa vanhemman ja lapsen välistä suhdetta ja siinä tapahtuneita muutoksia. Viidellä vanhemmalla ei ollut lapseen minkäänlaista suhdetta. Kolme vanhempaa oli kuollut huostaanoton aikana. Kuuden vanhemman suhde lapseen oli muuttunut paremmaksi huostaanoton aikana. Kahden vanhemman suhde lapseen oli muuttunut huonommaksi huostaanoton aikana. Kahden vanhemman ja lapsen välisessä suhteessa ei ollut tapahtunut muutosta. Yhdessä asiakastapauksessa suhteen paraneminen johti huostaanoton purkamiseen. Vanhempien ja lasten välisen suhteen paraneminen huostaanoton jälkeen tuli esille myös Laakson (2016) tutkimuksessa. Laakso nosti esille myös suhteiden jännittyneisyyden, mikä näkyy myös tässä tutkimassani aineistossa. Jännittyneisyyttä aiheuttaa esimerkiksi vanhemman väkivaltaisuus tai epävakaa käytös, joiden vuoksi lapsi ei osaa ennakoita tulevia tapahtumia.

7.2.1. Vahvistuneet suhteet

Hyviä muutoksia sosiaalityöntekijät kuvasivat sellaisina, joissa tapaamiset vanhemman ja lapsen välillä lisääntyivät, tapaamisia oli paljon ja ne sujuivat hyvin. Hyvää suhdetta kuvattiin myös luottamuksellisena suhteena lapsen ja vanhemman välillä. Hyvään suhteeseen liittyi usein myös se, että vanhempi oli hyväksynyt lapsen huostaanoton ja sijoittamisen. Huostaanoton seurauksena suhde vanhemman ja lapsen välillä voi muuttua paremmaksi sen vuoksi, että vanhemman vastuu lapsesta ei ole yksinomaan hänen harteillaan, jolloin vanhemman voimavarat riittävät vastuun kantamiseen. Vanhemman on mahdollista tavata lasta oman vointinsa mukaisesti, jolloin lapsi joutuu kohtaamaan vähemmän pettymyksiä vanhemman osalta. Pettymykset heikentävät lapsen luottamusta vanhempaa kohtaan.

Yhdessä aineiston asiakasperheessä sijaisvanhempien negatiivinen suhtautuminen lapsen isään johti siihen, että isä koki itsensä ulkopuoliseksi suhteessa lapseen. Sosiaalityöntekijän työskentely sijaisvanhempien kanssa johti lopulta siihen, että heidän suhtautumisensa isään muuttui ja sen myötä heidän välinsä paranivat. Tämä on selkeästi helpottanut lapsen olemista ja parantanut myös lapsen ja isän keskinäistä suhdetta. Seuraavassa aineistokatkelmassa kuvataan vanhemman roolia lapsen elämässä ja siinä tapahtuneita muutoksia.

Siinä yhdessä välissä se poika on asunutkin vähän aikaa isän kans, kun äidillä oli niin kovat ryyppyjutut. Niin niin tota asunutkin siellä,

mutta ei se oikeen voinut sielläkään asua, kun siellä ei kaikki asiat sillain tullut kouluunlähdöt sun muut hoidettua. Niin tuota näin että isä on varmaan tuota kaikkein aktiivisimmillaan sitä koskaan ennen. Ja semmonen luottamus heidän välille on syntynyt. Ja se heijastuu siihen poikaan. (case 1)

Analyysin mukaan suhde vanhemman ja lapsen välillä voi muuttua huostaanoton jälkeen niin hyväksi, että huostaanotto on mahdollista purkaa. Huostaanoton purku vaatii tietysti myös vanhemman tilanteen kokonaisvaltaista paranemista. Aineiston asiakastapauksessa lapset on otettu huostaan 2- ja 4-vuotiaina. Äiti on saanut myöhemmin lisää lapsia uuden puolison kanssa, eikä heistä ole ollut lastensuojelullista huolta, joten vanhempien lasten huostaanotot päätettiin purkaa. Purku onnistui hyvin ja lapset voivat paremmin kuin sijaisperheessä ollessaan. Lapset myös itse toivoivat ja vaativat päästä äidin luokse, vaikka olivat asuneet useissa eri laitoksissa ja viimeiseksi sijaisperheessä jo usean vuoden ajan. Suhde äidin ja lasten välillä on siis säilynyt hyvänä monista erossaolovuosista huolimatta. Tämä on edellyttänyt säännöllisiä tapaamisia ja äidin aktiivista mukanaoloa lasten asioissa. Äidin ja lasten välistä suhdetta sosiaalityöntekijä kuvaa seuraavassa katkelmassa.

Että nyt että jos oma äiti ja oma vanhempi sen tilanne on sillain riittävän hyvä ja heillehän se kuuluu se omien lasten hoito ja vastuu ja kasvatus pää jos kerran siellä voi olla ja yhteys on ollu koko ajan. Siis ihan eri juttu, jos äiti ei ois pitänyt ollenkaan yhteyttä tai muuta, mut kun heillä on semmonen suhde niin tota niin mikäkö ettei ja käytiin sitä ja äiti sai ja mummo sai työnohjausta. (case 2)

Toisen vanhemman menettämisen jälkeen suhde jäljelle jääneen vanhemman kanssa voi muuttua paremmaksi. Sosiaalityöntekijän kuvaus isän ja lapsen suhteesta tuo esille isän ryhdistäytymisen omassa vanhemmuudessaan.

Sitten isänkin tapaamisia oltiin rajoitettu, koska isällä oli ollut sitä a-ongelmaa. Ja tuota, mutta enää tällä hetkellä ei ja erittäin hyvä yhteistyökin isän kanssa ja huoltajuuskin piti ja se oli luontevasti sitten isä. Ja isä ryhdistäytyi sen jälkeen ihan tai jo vähän ennen sitä, mut että oikein tiiviisti tapaa isäänsä ja tällälaila. (case 1)

Sijaisvanhemmilla voi olla myös merkittävä vaikutus vanhemman ja lapsen suhteeseen. Mikäli sijaisvanhemmat eivät suhtaudu lapsen vanhempaan positiivisesti, aiheuttaa se lapselle ristiriitaisen aseman vanhempien välissä ja vaikeuttaa yhteistyötä. Sijaisvanhempien yksi tärkeimmistä tehtävistä kuitenkin on tukea sijoitetun lapsen suhdetta biologisiin vanhempiinsa.

Vanhemman rooli lapsen elämässä voi olla todella vahva, vaikka vanhemman oma elämäntilanne olisikin epävakaa ja ongelmallinen. Yhdessä aineiston asiakasperheessä lasten suhde äitiin on sosiaalityöntekijän tulkinnan mukaan symbioottinen ja kieroutunutkin. Äiti toimii hänen kertomansa mukaan moottorina lasten asioihin liittyen ja järjestelee asioita. Vaikka lapset ovat olleet huostaanotettuina sijaisperheeseen pienestä saakka, on heidän suhteensa äitiin säilynyt vahvana koko ajan ja teini-ikäisinä he toivovat edelleen pääsevänsä siirtymään äitiä lähempänä olevaan sijaishuoltoipaikkaan. Äiti on käyttänyt aiemmin päihteitä ja myös hänen uudessa liitossa syntyneillä lapsillaan on lastensuojeluasiakkuus.

7.2.2. Heikentyneet suhteet

Yhdessä aineiston perheessä vanhempi oli alkuun hyvin aktiivinen vanhemmuudessaan, vaikka tapaamiset olivat rajoitettuja. Vanhempi vaati esimerkiksi tiukasti lapsen kotiuttamista. Monien tapahtumien jälkeen vanhemman aktiivinen rooli lapsen suuntaan kuitenkin heikkeni ja johti lopulta siihen, ettei vanhempi pitänyt lapseen edes säännöllisesti yhteyttä vaan keskittyi omaan, uuteen elämäänsä. Sosiaalityöntekijän mukaan tähän voi olla yhtenä syynä tapaamisten rajoittaminen, jonka seurauksena side vanhemman ja lapsen välillä heikentyi. Vanhempi vetäytyi tehtävästään osittain myös sen vuoksi, että huomasi lapsesta pidettävän hyvää huolta uudessa sijaishuoltopaikassa. Sosiaalityöntekijän kertoman mukaan äiti löysi samoihin aikoihin uuden kumppanin, muutti toiselle paikkakunnalle ja sai kolme lasta.

Ja sitten hävis käytännössä myöskin elikkä hän ryhtyi elämään sitä ihan omaa elämäänsä siis tää äiti, joka oli vaatimalla vaatinut, ett lapsi on kotiutettava peruskoulun loppuun mennessä. Niin siinä 14 vaiheessa kun lapsi oli siellä ysillä niin äidistä ei niin oikeestaan ollut suurin piirtein näköhavaintoo. Et hän niin ku tuli asiakassuunnitelmaan, mut siinä ei silleen oikeestaan eli hän oli tyytyväinen lapsen olemiseen, mut totes sit vaan, että hän elää nyt omaa elämäänsä, ettei hän tää oo enää hänen juttunsa. (case 4)

...poika itse sano, ”ei häntä kiinnosta”, mikä oli tietenkin se, mitä hän ainoastaan voi sanoa niin, jos ei oo tervetullut niin ei kai sitä silloin voi olla kiinnostunutkaan. (case 4)

Lapsi teki äidin valinnoista omat johtopäätöksensä, eikä halunnut enää mennä äidin luokse kuin harvoin päiväkäynnille. Tästä on mahdollista päätellä, että äidin ja lapsen välille ei ole syntynyt

kiintymystä, koska lapsi on otettu huostaan varhaisessa vaiheessa. Äidin ja lapsen tapaamisia on jouduttu rajoittamaan, ja he ovat tavanneet kerran kuukaudessa. Äidin käytös ja lapsen hylkääminen voivat johtua myös äidin kokemasta häpeästä menneisyytensä suhteen, joka vaikeuttaa uudenlaisen elämän aloittamista. Lapsella on ollut pitkäaikaisia suhteita ohjaajien kanssa laitoksissa, jotka ovat osin todennäköisesti korvanneet vanhemman puutteen hänen elämänsä. Isäänsä lapsi ei ole kiinnostunut tapaamaan, vaikka hänellä olisi siltä puolelta sukulaisia ja sisarusia.

Toisessa aineiston perheessä äidillä on kaksi lasta, joiden kanssa hänellä on hyvin erilainen suhde. Nuoremman kanssa he olivat aiemmin hyvin läheisiä, mutta vanhemman kanssa suhde on aina ollut etäinen. Äidin suurista elämänhallinnan vaikeuksista huolimatta hän teki huostaanottopurkuhakemuksen. Huostaanottopäätös pysyi kuitenkin voimassa ja lapset jatkoivat asumistaan sijaisperheessä. Tämä oli myös lasten oma toive, ja nuorempi kertoi omana mielipiteenään, ettei äiti pystyisi pitämään hänestä huolta. Tämä johti lopulta siihen, että äiti siirtyi elämään omaa elämäänsä ja lasten tapaamiset olivat pääosin mummon vastuulla.

En tiedä milloin olisin edes tän äidin kans puhunut...mummu on laittanut viestiä, että maksatko noilta ja noilta päiviltä luonapito-korvaukset ja äiti on elänyt omaa elämäänsä jossain. (case 9)

Sosiaalityöntekijän mukaan äiti ei ole tuonut lastensa elämään voimavaroja vaan hänet olisi pitänyt erottaa lapsistaan kokonaan. Toisaalta sosiaalityöntekijä on nähnyt, kuinka nuorempi lapsi on kipeänä neuvotteluun osallistuessaan ollut äitinsä kainalossa ja äiti on nätisti silitellyt häntä.

7.2.3. Katkenneet suhteet

Analyysin mukaan huostaanotetut lapset menettävät vanhempiaan kuoleman ja hylkäämisen kautta. Aineistossa kolmen asiakasperheen vanhempi kuoli huostaanoton aikana. Lisäksi kaksi vanhempaa ei syystä tai toisesta halunnut olla lapsen kanssa tekemisissä. Syy lapsen hylkäämiselle ei välttämättä ole asianosaisten tiedossa.

Tutkielman aineistossa kolmessa asiakastapauksessa toinen vanhemmista kuoli. Aineistolainauksissa kuolemaa edeltävää aikaa kuvataan aiempaa paremmaksi.

Ja jossain vaiheessa se äiti kävikin pikkusen ennen kuolemaansa hän kävi tuota noin niin siellä sijaistodissa sitten. Ja se oli erittäin hyvä käynti kyllä ja silloin hän ei ollut sinä päivänä ottanut. Että tuota se oli tytölle semmonen niin kun viimeinen tapaaminen pitkästä ajasta tammönen näin sitä oltiin rajotettu. (case 1)

Mutta ennen kuolemaansa viimeisinä aikoina isä oli erittäin yhteistyöhaluinen. Ihan kuin se olis vaistonnut kuolemansa tai jotakin kummallista, mutta tota noin niin hän soitteli mulle kysyi neuvoa ja tapaili lapsia. Kävi tapaamassa siellä äitinsä luona ja muuten hänellä oli siinä parisuhdekin vielä ja he kävi jopa yökylässäkin isän luona, mutta sitten me lopetettiin se, koska tuli tieto, että hän oli naukkaillut huumeita. Niin tuota isä tuli jopa täälläkin käymään, kun se pyysi multa, että voisinko mä kirjoittaa jonkinlaisen lausunnon, että saisi oman asunnon. Äitinsäkin luona oli ihan erilainen sitäkin kohtaan. Mää lapsille kerroin, että isä sano mulle näin ihan viimeseks sanaks, mitä oon hänen kanssaan keskustellut, että hän toivoo, että teistä tulee ihan kunnollisia kansalaisia ja käynte kouluanne ja hankitte ammatit. Ja tammösiä en ollut ikinä kuullut isän suusta ja mä kerroin nämä lapsille evääksi. Ja lapset kuunteli ne tarkkaan sitten. (case 2)

Kahdessa aineiston tapauksessa lapsen ja vanhemman välinen suhde oli muuttunut aiempaa paremmaksi ja viimeinen tapaaminen oli hyvä. Suhteen muutos parempaan voi herättää lapsessa toivon vanhemman paremmasta voinnista ja sen seurauksena vähentyneistä ongelmista. Toivo päättyykin vanhemman kuolemaan ja lapsi–vanhempisuhteen päättymiseen. Vanhemman menettämisen lisäksi lapsi joutuu jälleen kerran kohtaamaan valtavan pettymyksen. Toisaalta ilman hyvää viimeistä kohtaamista vanhemman ja lapsen välinen suhde olisi jäänyt muistikuivissa vaikeaksi. Hyvän muiston kanssa lapsen voi olla helpompi kasvaa aikuiseksi.

Toisessa aineiston asiakastapauksessa lapsen isän isyyttä ei ole vahvistettu eikä hänestä ole tietoa. Äiti taas ei halua olla lapsen kanssa tekemisissä, vaikka hänelle on useita kertoja tarjottu siihen mahdollisuutta. Lapsi asuu sijaisperheessä, johon hänet on sijoitettu äidiltä jo varhaisessa vaiheessa. Lapsi tapaa isovanhempiaan eli äidin vanhempia säännöllisesti viikonloppuisin ja loma-aikoina. Äidille on tarjottu mahdollisuutta tulla tapaamaan lasta isovanhemmille ja rakentaa sitä kautta suhdetta lapseen vähitellen. Sosiaalityöntekijän mukaan äiti ei ole ollut häneen lainkaan yhteydessä. Isovanhempien on vaikea ymmärtää tyttärensä ratkaisua, ja he elättelevät toiveita tilanteen muuttumisesta. (case 7)

Aineiston kolmas vanhemman menetys huostaanoton jälkeen tapahtuu äidin päihteiden käytön lisääntymisen ja rikollisen elämän seurauksena. Alun perin huostaanotto oli tapahtunut äidin mielenterveysongelmien ja jaksamattomuuden takia. Alkuun äiti oli paljonkin lapsen kanssa tekemisissä. Lapsi vietti joka toisen viikonlopun äidin luona, ja myös kotiutusta suunniteltiin vakavasti. Äiti oli muutenkin aktiivisesti mukana lapsen asioissa. Vanhemman menetys voi olla myös hetkellistä, jolloin vanhemman oma elämäntilanne muuttuu niin epävakaaaksi, ettei lapsen voi ajatella turvallisesti tapaavan häntä tai että vanhempi katoaa hetkellisesti itse lapsen elämästä. Menetyksen taustalla voi olla myös vankilatuomio, jonka kesto on lyhyt, jolloin sosiaalityöntekijän harkinnan mukaan voi olla lapsen edun mukaista olla tapaamatta vanhempaa vankilassaolon aikana. Näin tapahtui kyseisessä perheessä. Seuraavassa katkelmassa sosiaalityöntekijä kuvaa tapahtumaa.

Mutta tässä on välillä tullut sitten tietoon, että tai no ei se uus juttu ollut mutta kuitenkin, et äidillä onkin ollut aika vakavia rikoksia ja oli tässä jonkun pätkän vankilassakin. Ja sinä aikana he ei tavannut ollenkaan. Täst on nyt joitakin vuosia aikaa. Mutta mä pidin jotenkin itse siitä kiinni, ettei sitä poikaa lähetä sinne vankilaan raahustaan, kun se oli sen verran lyhyt tuomio kuitenkin. Ettei ollut mistään monen vuoden jutusta. Se yhteys voi pysyä ihan soittamalla ja kirjeillä ja korteilla, että ei tarvii käydä siellä. (case 8)

Äidin vakava päihteidenkäyttö paljastui yllättäen juuri ennen kotiutusta, joten kotiutuksen suunnittelu päättyi siihen. Tämän jälkeen äiti muuttui ja katosi kuvioista. Äidin rooli muuttui lapsen näkökulmasta yhden neuvottelun aikana huolehtivasta ja lapsen kotiutusta odottavasta vanhemmasta suonensisäisiä huumeita käyttäväksi äidiksi, joka ei jaksaa olla enää vanhempi. Voisi ajatella, että lapsi oli menettänyt äitinsä hetkellisesti jo vankilatuomion aikana ja tämä oli osaltaan valmistanut lasta tulevaan äidin katoamiseen.

...mistä sitten aika pian äiti vähän niin ku katos kuvioista. Tilanne oli niin pitkällä jo, että kotiutuu, mutta hän sano siinä et meinaa luovuttaa täysin nyt sitten ja lähtee huonoille teille. Ja sillain hän on kyl aikalailta tehnytkin että. (case 8)

Lapsi koki äidin muutoksen siten, ettei halunnut enää tavata häntä. Äidin epävakaa käytös luo turvattomuutta lapselle, kun vanhemman roolin tulisi olla turvallisuutta tuottava. Myös Tarja Vierula (2016) on todennut, että lapsen suhteet biologisiin vanhempiin voivat olla tukevien suhteiden sijaan enemmän vahingoittavia ihmissuhteita. Myöhemmin lapsi myöntyi tapaamaan äitiään neuvottelussa, jossa oli paikalla sosiaalityöntekijä, psykologi ja sijaisvanhemmat. Äiti

puhui tapaamisessa pääasiassa lapselle omista asioistaan, ei lapseen liittyvistä. Vanhemman voi olla vaikea olla tilanteessa, jossa kaikki osapuolet tietävät, ettei lapsi ole halunnut tavata päih-teidenkäyttöön vajonnutta äitiään. Lapselle tämä on kuitenkin selkeä ja surullinen viesti siitä, etteivät lapsen asiat kiinnosta vanhempaa, joka on jatkanut omaa elämäänsä.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tässä pro gradu -tutkielmassa on ollut tarkoituksena selvittää biologisten vanhempien rooleja huostaanotettujen lasten elämässä. Lisäksi kiinnostuksen kohteena ovat olleet vanhempien ja lasten väliset suhteet ja niissä tapahtuneet muutokset asiakasprosessin aikana. Tutkielmassa on käytetty aineistona sosiaalityöntekijöiden haastatteluja. Tämä asiantuntija-aineisto on kerätty vuonna 2016 ja tätä tutkielmaa varten se on saatu käyttöön helmikuussa 2020.

Tutkielmani tulokset osoittavat, että huostaanotetun lapsen ja hänen biologisten vanhempiansa suhteet ovat moninaisia ja hauraita. Suhteiden hauraus tulee näkyväksi ennen kaikkea suhteiden katkeamisena joko kokonaan tai osittain. Hauraus näyttäytyy myös vanhemman voinnissa ja elämään liittyvissä päätöksissä ja valinnoissa. Lapsen näkökulma ei juuri tullut esiin tässä aineistossa, mikä johtuu todennäköisesti haastattelijan asettamista kysymyksistä ja asiantuntijan antamasta prosessin kuvauksesta. Asiakassuhteessa tapahtuneiden tilanteiden voi tulkita tämän perusteella harvoin johtuvan lapsen esiin nostamista asioista. Kuten Laakso (2019) tuo tutkimuksessaan esille, olisi tärkeää, ettei lapsen ja vanhempien välisten suhteiden tukeminen tarkoittaisi vain yhteydenpidon tukemista vaan myös suhteen laadun parantamista. Olisi tärkeää selvittää suhteessa esiin nousevia jännitteitä ja ristiriitoja, jotta lapsi ei jäisi niiden kanssa yksin. (Laakso 2019, 75.)

Aineistossani esiintyneet vanhemmat asettuivat uusiin rooleihinsa huostaanotettujen lasten vanhempina haparoiden ja omaa paikkaansa hakien. Jokainen haki paikkaansa omalla tavallaan, osa voimakkaasti itseään ilmaisten, osa taustalla tilannetta seuraillen. Uuden roolin työstämisessä epäonnistuttiin ja onnistuttiin. Yhteistyötaitoja koeteltiin useaan kertaan erityisesti lapsen tapaamisten järjestelyjen osalta. Ajan kuluessa osa vanhemmista löysi itselleen toimivan roolin, jossa oli mahdollista toteuttaa vanhemmuutta vanhemman omien voimavarojen edellyttämällä tavalla. Osalle taas koko tilanne monine vaatimuksineen vaikutti olevan liikaa ja aiheuttavan pikemminkin lisää ongelmia.

Huostaanotettujen lasten vanhemmat jäivät usein hyvin yksin ja vaille tukea. Tämä on todettu monissa tutkimuksissa. Tuen puute voi johtaa siihen, että vanhemmuus muotoutuu huostaanoton jälkeen kapea-alaisemmaksi kuin mitä se olisi riittävän tuen tilanteessa mahdollista rakentaa (Kujala 2003, 6). Tämä vanhemmuuden kapea-alaisuus näyttäytyy myös analysoimani

aineiston vanhemmuudessa. Tilanteessa, jossa vanhempi joutuu luopumaan lapsestaan ja jää yksin, on suuri riski, että vanhempi kokee elämänsä menettäneen merkityksensä. Juuri siinä vaiheessa olisi tärkeää panostaa vanhemman hyvinvointiin, kun sille on taakan kevennyttyä tullut tilaa. Kun vastuu lapsen kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista siirtyy pois vanhemmalta, hänellä voi mahdollisesti olla enemmän voimia omasta itsestä huolehtimiseen. Vanhemman tukemiseen olisi kuitenkin löydettävä lisäresursseja, jotta vanhemmalle annettu aika ei ole pois lapsen ajasta. Vanhemman tukemisen tärkeys voisi nousta selkeämmin esille, mikäli sijaishuoltoon liitettäisiin vahvemmin tavoite perheen jälleenyhdistämisestä. Työskentely tämän tavoitteen saavuttamiseksi tulisi olla myös kaikkien sijaishuollon toimijoiden yhteinen.

Kaikki aineistossa esiintyvät vanhemmat ovat eronneet ja ehkä jääneet ilman tukea eron jälkeen. Erityisen haavoittavaa erokokemus voi olla vanhemmalle, jonka voimavarat ovat jo valmiiksi heikentyneet. Tie erovanhemmuuteen voi olla vaikea matka, joka sisältää monenlaisia tunteita. Vanhemman elämänhallintaa voivat vaikeuttaa erilaiset katkeruuden tunteet. Vanhemmat voivat tarvita tukea myös vanhemmuuden jakamiseen, joka voi auttaa vanhempia toistensa kunnioittamisessa ja yhteistyön rakentamisessa. Lapsen edun mukainen erovanhemmuus on helpompi saavuttaa, mikäli molemmat vanhemmat ovat aktiivisesti mukana lapsen elämässä myös eron jälkeen. (Elo 2019, 139.)

Laakso (2019) nostaa esille vanhempien ja lasten väliset ristiriitaisetkin suhteet, joihin liittyy myös menetyksiä. Menetykset ovat osa myös tämän aineiston lasten elämää. Yksi lapsista on menettänyt molemmat vanhempansa. Osa menetyksistä on tapahtunut ennen huostaanottoa ja osa sen jälkeen. Vanhemmuutta leimaa tässä aineistossa myös ailahtelevaisuus ja epävakaisuus, jonka seurauksena menetyksiä voi olla useita kertoja saman vanhemman osalta. Etenkin päihitteet aiheuttavat vanhemman tilanteen epävakaisuutta, koska yrityksiä elää päihitteetöntä elämää voi olla säännöllisin väliajoin. Harmillisen usein yritykset päättyvät kuitenkin epäonnistumiseen ja samat ongelmat palaavat takaisin perheen elämään ja asettavat haasteita vanhemmuuden toteuttamiselle.

Tulosten perusteella on myös pääteltävissä, että huostaanoton jälkeisen vanhemmuuden osalta tulisi kiinnittää huomiota erityisesti siihen, etteivät suhteet vanhempien ja lasten välillä pääsisi katkeamaan. Koska suhteiden katkeaminen johtuu aineistoni perusteella monista eri syistä, tulisi tuki räätälöidä yksilöllisesti kunkin tilanteen mukaan. Suhteiden katkeamista olisi mahdollista ehkäistä esimerkiksi varmistamalla vanhemmalle riittävä tuki oman elämänsä hallinnan

lisäämiseen. Lisäksi vanhemman ja lapsen suhdetta tulisi vahvistaa ja ylläpitää esimerkiksi perheterapian tai muun terapeuttisen työskentelyn avulla. Tuija Erosen (2013) tekemän tutkimuksen mukaan huostaanotettujen lasten ja heidän biologisten vanhempiensa suhteet katkeavat harvoin, vaikka julkisessa keskustelussa toisin annetaan ymmärtää. Julkisessa keskustelussa suhteiden katkeamisen ajatellaan johtuvan yhteydenpidon rajoittamisesta lapsen ja vanhempien välillä. Erosen (2013) mukaan yhteydenpitoa rajoitetaan kuitenkin vain vakavan turvallisuusuhan takia. Analyysini mukaan suhteiden heikentyminen katkeamispisteeseen, jossa lapsen ja vanhemman välillä ei enää juuri ollut kontaktia, johtui kuoleman lisäksi vanhempien omista valinnoista. Yhdessä asiakasperheessä kontaktia vanhempien ja lapsen välillä ei ollut olemassa lainkaan ennen eikä jälkeen huostaanoton.

Vanhemmuuden rooleista aineistossa näkyväksi tulivat ennen kaikkea huoltajan ja rajojen asettajan rooli. Koska haastattelut on tehty sosiaalityöntekijöille, näkyvät vanhemmuuden rooleista selkeämmin ne, joissa lapsen elämän tapahtumissa ollaan mukana, järjestellään asioita ja huolehditaan, että lapsella on huostaanotosta huolimatta kaikki hyvin. Mikäli aineisto olisi kerätty haastatteleamalla lapsia tai vanhempia, olisi esille voinut nousta voimakkaammin toisenlaisia vanhemman rooleja. Sosiaalityöntekijät eivät juuri tuoneet esille vanhemman tai lapsen tunteita tai kokemuksia huostaanoton jälkeen. Vanhemmuuden ainekset nousivat aineiston vanhempien toiminnassa esille vain osittain. Koska huostaanottoon on päädytty, on vanhemmuus todettu jollain tavalla puutteelliseksi. Vanhemman rooli voi olla onnistunut jollain osa-alueella, mutta jotta lapsen kasvuolosuhteet olisivat turvatut, tulisi vanhemmuuden rooli olla riittävällä tasolla kaikilla vanhemmuuden roolikartan määrittämällä osa-alueilla. Johtopäätöksenä voi tämän perusteella todeta, että vanhemmuus kapeutuu huostaanoton jälkeen toteutuen vain osittain, kuten myös Vierula (2016) on aiemmin tutkimuksessaan todennut.

Tutkielmani aineistossa tuli vastaan erilaisia sosiaalityöntekijän tekemiä päätöksiä, joilla hän puuttui vanhemmuuden toteuttamiseen. Yhden asiakasperheen asioista vastaava sosiaalityöntekijä kertoo, että hän rajasi lapsen ja vanhemman välistä yhteydenpitoa vanhemman ollessa suorittamassa vankeusrangaistusta, joka kesti lyhyemmän ajan kuin vuosia. Sosiaalityöntekijän mukaan vanhemman ja lapsen välinen yhteys säilyy myös kirjeiden ja korttien välityksellä eivätkä tapaamiset ole välttämättömiä. Jäin pohtimaan, että erityisesti pienelle lapselle vanhemman tapaaminen on eri asia kuin vanhemmalle lapsen tapaaminen. Lapsen on vaikeampi säilyttää vanhempaa mielessä tapaamatta häntä. Lapselle myös tapaamiseen liittyvä vanhemman kosketus ja läheisyys ovat yhteyden kannalta oleellisia. Vanhemman tapaaminen vankilassa vaatii

aina järjestelyä ja asian käsittelyä lapsen kanssa, mutta on nähdäkseni ensiarvoisen tärkeää. Sen voi ajatella olevan tärkeää myös vanhemman hyvinvoinnin kannalta ja rikollisen kierteen katkaisemisessa. Vankilassa olon aikana vanhemmalla on paremmin aikaa käsitellä omia tunteitaan ja ajatuksiaan, jolloin lapsen vahva läsnäolo elämässä juuri silloin voisikin olla ensiarvoisen tärkeää.

Lastensuojeluasiakkuus periytyy joissain tapauksissa ylisukupolvisesti. Tähän ilmiöön olen työssäni törmännyt useita kertoja. Yhtenä syynä tähän voi olla vanhemman lapselleen antama malli elämän opettajana. Huostaanotettu lapsi saa sijaishuolto paikassa yleensä myös toisenlaisen elämisen mallin, joten hänellä on mahdollisuus itse päätöksillään vaikuttaa siihen, minkälaisen elämän itselleen myöhemmin rakentaa. Aineistossa tuli esiin useammassa tapauksessa lapsen ymmärryksen muutos hänen kasvaessaan. Vaikka lapsi on aiemmin ollut uskollinen vanhemmalleen, hyväksynyt häneltä huonoakin käytöstä ja suostunut tapaamaan vanhempansa myös epäsuotuisissa olosuhteissa, ei hän enää vanhempana suostu toimimaan sillä tavalla. Ymmärryksen kehittymiseen ovat voineet iän lisäksi vaikuttaa sijaishuolto paikasta saatu toisenlainen elämisen malli.

Se, että osa vanhemman lapsista on huostaanotettu ja osa voi asua turvallisesti kotona, herättää monenlaisia pohdintoja erityisesti silloin, kun huostaanotto on tapahtunut vanhemmista johtuvista syistä. Osa lapsista reagoi voimakkaammin ja näkyvämmiin vanhemman riittämättömiin voimavaroihin ja sen seurauksiin, jolloin yhden lapsen huostaanoton voidaan ajatella helpottavan perheen kokonaistilannetta. Tämän seurauksena lapsi voi kuitenkin kokea itsensä eriarvoiseksi muiden sisarusten kanssa. Lisäksi on mahdollista, että lapsi ajattelee vanhemman jaksamattomuuden olevan hänestä johtuvaa, mikäli vanhempi kuitenkin jaksaa muiden lasten kanssa.

Osa aineistossa esiintyvistä lapsista on menettänyt vanhempansa kokonaan kuoleman tai muun syyn kautta. Vanhemmuus on kiinteä osa ihmisen yksityisyyttä ja siihen puuttuminen voi aiheuttaa vanhemmalle hyvin voimakkaita tunteita. Tämä voi pahimmillaan johtaa siihen, että vanhempi kokee helpommaksi luopua vanhemmuudestaan ja elämästä lapsen kanssa kuin rakentaa uudenlaista, osin ulkoapäin ohjattua vanhemmuutta. Lapsen menettämisen seurauksena vanhempi voi menettää kiinnostuksen oman elämänsä suhteen ja kokea kaiken merkityksettömänä, mikä seurauksena vanhemman elämä voi suistua kokonaan pois raiteiltaan ja päättyä jopa kuolemaan. Mikäli niin käy, tulisi jokaisen prosessissa mukana olleen tarkastella omaa

toimintaansa kriittisesti ja havainnoida prosessin aikana mahdollisesti tapahtuneita epäonnistumisia. Vanhemman tukeminen lapsen huostaanoton aikana ja sen jälkeen on kaikkien yhteinen tehtävä ja lapsen edun kannalta tärkeä osa onnistunutta prosessia.

Vanhemman rooli lapsen huostaanoton jälkeen rakentuu vähitellen. Käsitys siitä, millainen rooli ja identiteetti huostaanotetun lapsen vanhemmalle olisi sovelias, on kuitenkin tutkimusten mukaan puutteellinen useimmilla vanhemmilla ja myös sosiaalityöntekijöillä (Vierula 2016, 263). Roolin syntymiseen vaikuttavat esimerkiksi vanhemman ja lapsen välinen suhde ennen huostaanottoa, vanhemman suhde sijaishuoltopaikkaan, lapsen ikä, huostaanoton syy ja monet muut asiat. Rooli voi olla myös jollain tavalla vanhemmalle annettu, ilman että hän olisi itse sitä tietoisesti valinnut. Sijaishuoltopaikoissa on monia oletuksia vanhemman roolista, ja roolia voidaan ohjailta johonkin tiettyyn suuntaan. Tapaamisten suhteen päätöksiä tehdään asiakassuunnitelmaneuvoittelussa yleisten käytäntöjen raamittamana. Huostaanoton jälkeen vanhempi on usein kriisitilanteessa ja kaikki huostaanottoon liittyvät asiat ovat hänelle uusia ja vieraita. Omaa ääntä on tällaisessa tilanteessa vaikea saada kuuluviin. Vanhemman rooli sisältää myös paljon epäonnistumista ja häpeää sekä niiden aiheuttamaa sulkeutumista sosiaalisista kontakteista ja ulkomaailmalta.

Kun peilaa kahden tutkimuskysymyksen tuloksia toisiinsa, on mahdollista todeta, että vaikka vanhemman rooli lapsen elämässä olisi hyvinkin aktiivinen, vanhemman ja lapsen välinen suhde ei välttämättä silti muutu vahvemmaksi. Vanhemman epävakaus voi näkyä kaikenlaisena puuttumisena lapsen elämään ja asioihin ja johtaa lopulta esimerkiksi siihen, että lapsi pelkää vanhempaansa. Vanhemman passiivisuus ei myöskään suoraan tarkoita, että suhde heikkenisi ajan saatossa. Passiivinen vanhempi voi kuitenkin tavata lasta säännöllisesti, vaikka pysyttelee kin tasaisesti etäällä. Säännölliset tapaamiset saavat aikaan sen, että suhde vahvistuu pienin askelin ja vanhempi on pysyvä osa lapsen elämää. Suhteiden katkeamista ei välttämättä edellä huonompi ajanjakso vanhemman elämässä, vaan kuten tuloksissani tulee esille, suhde voi muuttua jopa paremmaksi hiukan ennen vanhemman kuolemaa. Näin kävi kahdessa asiakasperheessä.

Aineiston kattavuus ei mahdollista tulosten yleistettävyyttä, mutta sen perusteella on mahdollista tehdä johtopäätöksiä, joiden mukaan vanhemman roolit huostaanotetun lapsen elämässä eivät noudata mitään yhtenäistä linjaa, vaan niiden rakentumiseen vaikuttavat monet tekijät. Roolit voivat olla hyvinkin aktiivisia tai passiivisia. Samankaltaisuutta niissä on se, että

vanhemmuus ei toteudu riittävällä tavalla kaikilla vanhemmuuden osa-alueilla. Johtopäätöksenä voidaan myös todeta, että vanhempien ja lasten väliset suhteet kokevat monia muutoksia huostaanoton jälkeen. Muutosten seurauksena suhteet vahvistuvat, heikentyvät tai katkeavat.

Vanhemmuus rakennetaan yhdessä muiden kanssa. Vanhemmuus rakentuu vanhempien keskinäisessä suhteessa, yhteistyössä isovanhempien, opettajien, muiden vanhempien ja aikuisten kanssa. (Lind ym. 2016, 2.) Yhteisöllinen kasvatus selittää ihmislajin poikkeuksellisen laajan levinneisyyden ympäri maailmaa, ilman yhteisön kasvatustukea se ei olisi ollut mahdollista johtuen ihmislajin hitaasta kypsymisestä (Mäkelä 2019, 11). Lastensuojelun asiakaskunnassa on suuri määrä yksinhuoltajia, joilta puuttuu ympäriltä tukevat rakenteet, kuten toinen vanhempi tai isovanhemmat. Tämä selittää osaltaan vanhempien kuormittuneisuutta ja voimavarojen puutetta. Lastensuojelun tukitoimilla, kuten tukiperheellä tai -henkilöllä, voidaan pyrkiä paikkaamaan tätä tukiverkoston puuttumista. Tuen tulisi olla oikea-aikaista, jotta vanhemman toipuminen olisi todennäköisempää ja perheen tilanne ei ehdi ajautua liian vaikeaksi. Tukiperheistä ja -henkilöistä on useissa kunnissa jatkuva puute, joten näiden palveluiden toteutumista voi joutua odottamaan pitkäänkin.

Vanhemmuus tässä maailman ja yhteiskunnan tilanteessa, jossa nyt tällä hetkellä elämme, vaatii yhä enemmän. Maapalloamme uhkaa ilmastonmuutos, joka lisää elämisen uhkia kaikissa maissa. Koronapandemia on yksi esimerkki siitä, että tulemme edelleen kohtaamaan sellaisia tartuntatauteja, joihin edes hyvin kehittyneellä lääketieteellä ei ole ratkaisua. Kohtaamamme uhat ovat siis monenlaisia ja monen tasoisia. Joudumme vastaamaan lapsillemme, ettemme tiedä mitä on tapahtumassa ja miltä heidän tulevaisuutensa näyttää. Ja osaltamme olemme myös vastuussa tästä muutoksesta ja elintavoistamme, jotka kiihdyttävät ilmastonmuutosta.

Olen myös pohtinut, että teknologian kehitys ja jatkuvasti enemmän esiin nouseva kiire ja elämän rytmin nopeutuminen luovat vanhemmuudelle jatkuvasti uusia haasteita. Läsnäolo lapselle onkin yhtäkkiä yhä vaikeampaa, vaikka vapaa-aikaa on käytettävissä aiempia vuosisatoja enemmän. Vanhemman huomion vievät elämän suorittamisen paineet ja jatkuva digitaalinen tietotulva. Juoksemme liian helposti elämän ja vanhemmuuden ohi kaikissa kiireissämme, joita emme kaikkia ole edes tietoisesti valinneet. Vanhemmuutta määritellään ulkopuolelta niin lastensuojelun piirissä kuin muutenkin. Jos uskaltaisimme kuulla rehellisesti omia toiveitamme ja tarpeitamme, voisimme elää myös vanhemmuutta ihan toisella tavalla ja onnistua siinä paremmin, jolloin koko perhe voisi paremmin. Uskon, että huostaanottoa parempi vaihtoehto olisi

usein koko perheen kuntoutus, jossa vanhemman ja lapsen välisen suhteen olisi mahdollista korjaantua. Avohuollon tukitoimien avulla lasten ja vanhempien suhteen ja kodin tilanteen korjaantuminen on usein hidasta, jolloin lapsen kasvu ja kehitys ehtii liiallisesti vaarantua. Intensiivisen perhekuntoutuksen keinoin riittäviä muutoksia on todennäköisempää saavuttaa vaarantamatta lapsen etua.

Jatkotutkimusaiheena minua kiinnostaisi saada lisää tietoa lapsen ja vanhemman välisen suhteen muutoksista huostaanoton seurauksena siten, että suhdetta verrattaisiin ennen ja jälkeen huostaanottoa seurantatutkimuksena. Olisi kiinnostavaa tutkia myös sitä, millä tavalla perhehoito vaikuttaa vanhemmuuden toteutumiseen verrattuna laitoshoitoon. Oletuksena on, että perhehoidossa suhteet sijaisvanhempiin nousevat todennäköisemmin biologisten vanhempien rinnalle vanhemmuutta täydentämään. Laitoshoidossa lapsen on vaikeampi muodostaa yhtä tiivistä suhdetta työvuoroja tekeviin ohjaajiin.

Oma oppimiskokemukseni tutkielman toteuttamisen myötä oli tarpeellinen matka kohti syvempää ymmärrystä huostaanoton seurauksista vanhemmuudelle. Vanhemmuus kulkee mukani niin yksityiselämässä kuin ammatinkin puolesta. Vanhemmuus näyttäytyy palapelinä myös omassa elämässäni, vaikka palat koostuvatkin erilaisista osista kuin huostaanotetun lapsen elämässä. On tärkeää ymmärtää erilaisia tapoja olla vanhempi, ja tämän kokemuksen myötä olen saanut tutustua taas minulle uusiin tapoihin toteuttaa vanhemmuutta. Ajattelen vanhemmuuden lapsen elämässä jopa korostuvan huostaanoton seurauksena. Lapsi saa huostaanoton seurauksena elämäänsä useamman hänestä huolta pitävän aikuisen vanhemmuutta jakamaan, jolloin vanhemmuuden määrä lapsen elämässä lisääntyy. Myös biologisen vanhemmuuden rooli korostuu. Vähäisemmistä lapsen ja vanhemman välisistä yhteisistä hetkistä tulee yhä tärkeämpiä ja merkityksellisempiä. Lapsen ja vanhemman välinen ikävä on pysyvä seuralainen, joka tuo esille suhteen aiemman, jokapäiväisen itsestäänselvyuden. Näiden toimien myötä vanhemmuus on toivottavasti kuitenkin täydentynyt yhä eheämmäksi, palapelin palaset ovat löytäneet paikkansa ja lapsen etu on muutakin kuin kaukana siintävä tavoite.

LÄHTEET

Araneva, Mirjam (2016) *Lapsen suojele. Toteuttaminen ja päätöksenteko*. Helsinki: Talentum Pro.

Bardy, Marjatta & Känkänen, Päivi (2005) *Omat ja muiden tarinat. Ihmisyyttä vaalimassa*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Elo, Taru (2019) *Vanhemmuus jatkuu eron jälkeen – kohtaa, kuuntele ja tue!* Teoksessa Hakulinen, Tuovi; Laajasalo, Taina & Mäkelä, Jukka (toim.) (2019) *Vanhemmuuden ja parisuhteen tuen vahvistaminen. Teoriasta käytäntöön*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 139–143.

Eronen, Tuija (2013) *Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisista poluista*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 4/2013.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2005) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Farnfield, Steve (2007) *A Theoretical Model for the Comprehensive Assessment of Parenting*. *British Journal of Social Work* 38, 1076–1099.

Goldsmith, Douglas F.; Oppenheim, David & Wanlass, Janine (2004) *Separation and Reunification: Using Attachment Theory and Research To Inform Decisions Affecting The Placements of Children in Foster Care*. *Juvenile and Family Court Journal*.

Helavirta, Susanna (2016) *Lapsen asioista vastaaminen huostaanoton jälkeen sosiaalityöntekijöiden kuvaamana*. Teoksessa Enroos, Rosi; Heino, Tarja & Pösö, Tarja (toim.) (2016) *Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Vastapaino. 188–223.

Hiitola, Johanna (2015) *Hallittu vanhemmuus. Sukupuoli, luokka ja etnisyys huostaanottoasiakirjoissa*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.

Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (1997) Tutki ja kirjoita. 5. painos. Porvoo: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Järvinen, Ritva; Lankinen, Aila; Taajamo, Terhi; Veistilä, Minna & Virolainen, Arja (2012) Perheen parhaaksi. Perhetyön arkea. Helsinki: Edita.

Kalland, Mirjam (2014) Vanhemman mentalisaatiokyky. Teoksessa Viinikka, Anne (toim.) (2014) Mentalisaatio perheiden kohtaamisessa. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto. 26–38.

Kalland, Mirjam (2015) Kohti parempia lastensuojelun sijoituskäytäntöjä – Sopiva sijaiskoti lapselle -hankkeen tuloksia. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Tervonen-Arnkil, Kaisa (toim.) (2015) Lapsi uusissa oloissa. Tietoa sijaishuollosta ja adoptiosta. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 165–179.

Kallinen, Kati (2019) Perhehoitoon sijoitettujen lasten suhteet biologisiin vanhempiinsa. Yhteiskuntapolitiikka 84:1. 41–51.

Kananen, Jorma (2017) Laadullinen tutkimus pro graduna ja opinnäytetyönä. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 234. Juvenes Print.

Kirkas, Tiina (2019) Riittävän hyvä vanhempi. Lapsemme. Mannerheimin Lastensuojeluliiton jäsenlehti. 4/2019.

Korpinen, Johanna (2008) Istuntoja institutionaalisen katseen alla. Lastensuojelun suulliset käsitteelyt hallinto-oikeudessa. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.

Kristeri, Irene (1995) Haavoittunut vanhemmuus. Hoida itseäsi, autat lastasi. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.

Kristeri, Irene (2018) Näe minut. Vanhemmuus ja lapsen kohtaaminen. Helsinki: Books on Demand.

Kujala, Virpi (2003) Jaetun vanhemmuuden mahdollisuudet. Sijoitettujen lasten vanhempien ryhmätoiminnan opas. Sininauhaliitto. Eevan perhe -projektin julkaisu.

Laakso, Riitta (2016) Huostaanotto ja muutokset lapsen elämässä. Teoksessa Enroos, Rosi; Heino, Tarja & Pösö, Tarja (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino. 157–187.

Laakso, Riitta (2019) ”Ne näki musta”. Huostassa olevien lasten hyvinvointi ja sijaishuoltoon liittyvät kokemukset. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 1/2019.

Lahtinen, Pia & Pynnönen, Jaana (toim.) (2017) Kuka minusta huolehtii? Lastensuojelun sosiaalityön Pysäkki-malli huostaanoton ja sijaishuollon tarpeen arviointiin. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Lind, Judith; Westerling, Allan; Sparrman, Anna & Dannesboe, Karen Ida (2016) Introduction: Doing Good Parenthood. Teoksessa Sparrman, Anna; Westerlin, Allan; Lind, Judith & Dannesboe, Karen Ida (toim.) (2016) Doing Good Parenthood. Ideals and Practices Of Parental Involvement. Palgrave Macmillan Studies in Family and Intimate Life. 1–15.

Mäkelä, Jukka (2019) Yhteisöllinen kasvatusta – kukaan ei selviä vanhemmuudesta yksin. Teoksessa Hakulinen, Tuovi; Laajasalo, Taina & Mäkelä, Jukka (toim.) (2019) Vanhemmuuden ja parisuhteen tuen vahvistaminen. Teoriasta käytäntöön. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 11–19.

Pösö, Tarja (2006) Monenlaista vanhemmuutta. Teoksessa Hermanson, Elina & Martsola, Riitta (toim.) (2006) Aikuinen vanhemmuus. Katoavan kasvatuksen jäljillä. Helsinki: Kirjapaja Oy. 56–69.

Pösö, Tarja (2010) Havaintoja suomalaisen lastensuojelun institutionaalisesta rajasta. *Janus* 18 (4) 324–336.

Ruoppila, Isto (2014) Elämäkulun teoria perhetutkimuksessa. Teoksessa Jallinoja, Riitta; Hurme, Helena & Jokinen, Kimmo (toim.) (2014) Perhetutkimuksen suuntauksia. Gaudeamus Oy. 99–122.

Sen, Robin & Broadhurst, Karen (2011) Contact between children in out-of-home placements and their family and friends networks: a research review. *Child & Family Social Work* 16:3, 298–309.

Sihvonen, Ella (2016) Huoli kadonneesta vanhemmuudesta 2000-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa: lasten kasvatusta ja vastuullinen vanhemmuus. *Kasvatus & Aika* 10(1) 72-86.

Sinkkonen, Jari & Tervonen-Arnkil, Kaisa (toim.) (2015) *Lapsi uusissa oloissa. Tietoa sijaishuollosta ja adoptiosta*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Sinkkonen, Jari (2015) Mitä tulisi ottaa huomioon lasta sijoitettaessa. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Tervonen-Arnkil, Kaisa (toim.) (2015) *Lapsi uusissa oloissa. Tietoa sijaishuollosta ja adoptiosta*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 148–164.

Taskinen, Sirpa (2007) *Lastensuojelulaki (417/2007) Soveltamisopas*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Vierula, Tarja (2016) Huostaanotto ja muutokset lapsen elämässä. Teoksessa Enroos, Rosi; Heino, Tarja & Pösö, Tarja (toim.) *Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino. 261–290.

Viinikka, Anne (toim.) (2014) *Mentalisaatio perheiden kohtaamisessa*. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.

Vilen, Marika; Seppänen, Paula; Tapio, Nina & Toivanen, Riikka (toim.) (2010) *Kohtaamisia lapsiperheissä. Menetelmiä perhetyöhön*. Helsinki: Kirjapaja.

Vuori, Jaana (2001) *Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa*. Tampere: Tampere University Press.

Vuoristo, Anne (2011) Vanhemmuuden roolikartan muita käyttömahdollisuuksia. Teoksessa Ylitalo, Pertti (toim.) Roolikartta. Vanhemmuuden, parisuhteen ja itsenäistymisen tueksi. Kuntaliitto. Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymä. 22–26.

Väri, Veli-Matti (2000) Hyvä kasvatusta – kasvatusta hyvään. Dialogisen kasvatuksen filosofinen tarkastelu erityisesti vanhemmuuden näkökulmasta. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.

Wissö, Therese; Johansson, Helena & Höjer Ingrid (2019) What is a family? Constructions of family and parenting after a custody transfer from birth parents to foster parents. *Child and Family Social Work*. 24: 9–16.

Ylitalo, Pertti (toim.) (2011) Roolikartta. Vanhemmuuden, parisuhteen ja itsenäistymisen tueksi. Kuntaliitto. Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymä.